

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ІЗМАЇЛЬСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ГУМАНІТАРНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
Кафедра дошкільної та початкової освіти

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

на тему:

**«РОЗВИТОК ПІЗНАВАЛЬНОЇ АКТИВНОСТІ ДІТЕЙ РАННЬОГО
ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ
В ПРЕДМЕТНО-ІГРОВОМУ СЕРЕДОВИЩІ ЗДО»**

студентки педагогічного факультету
заочної форми навчання
групи 661 ПЗ

напрямку підготовки(спеціальності):

012 Дошкільна освіта

Освітня програма: Дошкільна освіта.

Альтернативна дошкільна освіта

Кілафли Любові Іванівни

Керівник: доктор педагогічних
наук, професор кафедри
дошкільної та початкової освіти

Лесіна Т. М.

Рецензент: доктор психологічних
наук, професор Кічук А.В.

Робота захищена _____

з оцінкою «__», кількість балів _____

Члени комісії:

(підпис) (прізвище, ініціали)

(підпис) (прізвище, ініціали)

(підпис) (прізвище, ініціали)

ЗМІСТ

ВСТУП.....	5
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ РОЗВИТКУ ПІЗНАВАЛЬНОЇ АКТИВНОСТІ ДІТЕЙ РАНЬОГО ВІКУ В ПРЕДМЕТНО-ІГРОВОМУ СЕРЕДОВИЩІ ЗДО	
1.1. Психолого-педагогічні особливості розвитку пізнавальної активності дітей раннього віку.....	10
1.2. Предметно-ігрове середовище ЗДО як фактор розвитку пізнавальної активності.....	14
1.3. Аналіз наукових підходів до проблеми розвитку пізнавальної активності дітей раннього віку.....	18
Висновки до розділу 1.....	22
РОЗДІЛ 2. ОРГАНІЗАЦІЙНО-МЕТОДИЧНІ АСПЕКТИ РОЗВИТКУ ПІЗНАВАЛЬНОЇ АКТИВНОСТІ ДІТЕЙ РАНЬОГО ВІКУ В УМОВАХ ЗДО	
2.1. Критерії та показники розвитку пізнавальної активності дітей раннього віку.....	26
2.2. Методики діагностики рівня розвитку пізнавальної активності.....	30
2.3. Комплекс дидактичних ігор для розвитку пізнавальної активності дітей раннього віку в умовах ЗДО.....	34
Висновки до розділу 2.....	46
РОЗДІЛ 3. ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ РОЗВИТКУ ПІЗНАВАЛЬНОЇ АКТИВНОСТІ ДІТЕЙ РАНЬОГО ВІКУ ЗАСОБАМИ ІГОР	
3.1. Діагностика стану сформованості пізнавальної активності дітей раннього дошкільного віку.....	51
3.2. Розробка та впровадження програми розвитку пізнавальної активності дітей раннього віку засобами дидактичних ігор.....	55
3.3. Результати формувального експерименту: порівняльний аналіз ефективності та методичні рекомендації	63

Висновки до розділу 3.....	67
Висновки.....	72
Список використаних джерел.....	77
Додатки.....	81

ВСТУП

Актуальність теми. Розвиток пізнавальної активності у дітей раннього віку є надзвичайно важливим для їхнього майбутнього. Це період інтенсивного розвитку мозку, коли закладаються основи для навчання, мислення та формування особистості. Активна пізнавальна діяльність у цей час стимулює природну допитливість, розвиває ініціативність та формує здатність до адаптації у швидкозмінному світі.

Предметно-ігрове середовище - це все, що оточує дитину: іграшки, предмети, різні матеріали. Воно відіграє ключову роль у цьому процесі. Саме через взаємодію з різноманітними предметами дитина отримує сенсорний досвід, вчиться досліджувати, встановлювати причинно-наслідкові зв'язки та розвивати мислення. Коментування дорослими дій дитини з предметами збагачує її словниковий запас та сприяє розвитку мовлення.

Отже, правильно організоване та стимулююче предметно-ігрове середовище є не просто фоном, а активним інструментом, що допомагає дитині розкрити свій пізнавальний потенціал та закласти міцний фундамент для подальшого успішного розвитку.

Проблема розвитку пізнавальної активності дітей раннього віку та роль предметно-ігрового середовища у цьому процесі є однією з центральних у сучасній психології та педагогіці і має значний ступінь розробки як у вітчизняній, так і в зарубіжній літературі.

Вітчизняна психологія та педагогіка традиційно приділяли велику увагу розвитку дитини в дошкільному віці, зокрема пізнавальній сфері.

Сучасні українські дослідники, такі як О.В. Запорожець, Н.В. Кудикіна, Г.В. Беленька, Т.О. Піроженко, продовжують вивчати особливості пізнавального розвитку, формування пізнавальних інтересів, самостійності та активності дітей раннього віку, розглядаючи роль педагогічної взаємодії та середовища.

Значна увага приділяється питанню створення розвивального середовища в закладах дошкільної освіти. Розробляються методичні

рекомендації щодо облаштування ігрових зон, добору дидактичних матеріалів та іграшок, що стимулюють пізнавальну активність.

У зарубіжній педагогіці також зроблено значний внесок у дослідження цієї проблеми й запропоновано різноманітні теоретичні підходи та практичні рішення.

Ж. Піаже зі своєю теорією когнітивного розвитку підкреслював, що дитина активно конструє власні знання про світ через взаємодію з об'єктами. Його концепція стадій розвитку та асиміляції/аккомодатії є основоположною для розуміння пізнавальної активності.

Дж. Брунер наголошував на важливості активного пізнання та відкриття для розвитку дитини, висуваючи ідею про "спіральну" організацію навчання.

Ф. Фребель вважав гру найвищим проявом дитячого розвитку, засобом самовираження та пізнання. Його ідеї покладено в основу розвитку системи дитячих садків.

М. Монтессорі розробила унікальну педагогічну систему, яка базується на самостійній діяльності дитини в спеціально підготовленому розвивальному середовищі з дидактичними матеріалами, що стимулюють сенсорний та інтелектуальний розвиток.

У. Бронфенбреннер запропонував екологічну модель розвитку, яка розглядає дитину в системі взаємопов'язаних середовищ, підкреслюючи вплив найближчого оточення (мікросистеми), включаючи предмети та іграшки, на її розвиток.

Сучасні дослідження в США, Великобританії, Німеччині та інших країнах зосереджені на вивченні конкретних аспектів впливу різних типів іграшок, матеріалів та організації простору на розвиток креативності, проблемного мислення, соціальних навичок та, звичайно, пізнавальної активності.

Проблема розвитку пізнавальної активності у дітей раннього віку та роль предметно-ігрового середовища є достатньо розробленою. Існує потужна теоретична база, представлена класичними працями вітчизняних та

зарубіжних вчених, які обґрунтовують значення діяльності, гри та середовища для психічного розвитку.

Водночас, постійні зміни в суспільстві, поява нових технологій та викликів вимагають подальших досліджень для адаптації існуючих підходів та розробки нових ефективних стратегій створення розвивального середовища, яке б максимально сприяло розкриттю пізнавального потенціалу кожної дитини раннього віку в сучасних умовах.

Зокрема, актуальним є вивчення впливу цифрових технологій на пізнавальний розвиток найменших дітей та їх інтеграції в предметно-ігрове середовище.

Сучасна дошкільна освіта орієнтується на особистісно-орієнтований підхід, що передбачає створення умов для гармонійного розвитку дитини, зокрема її пізнавальної сфери.

Ранній вік - це період інтенсивного засвоєння знань про світ, формування перших уявлень, понять, інтересів. Одним із ключових факторів розвитку пізнавальної активності є правильно організоване предметно-ігрове середовище, що відповідає віковим потребам і мотивує до дослідницької діяльності.

Отже, актуальність теми зумовлена необхідністю удосконалення освітнього середовища у закладі дошкільної освіти для цілеспрямованого розвитку пізнавальних інтересів дітей раннього віку. Це забезпечить передумови для подальшого інтелектуального та особистісного зростання дитини.

Об'єкт дослідження – процес розвитку пізнавальної активності дітей раннього віку.

Предмет дослідження – предметно-ігрове середовище як засіб розвитку пізнавальної активності дітей раннього віку.

Мета дослідження – здійснити теоретичне обґрунтування та практичну перевірку ефективності предметно-ігрового середовища закладу дошкільної

освіти як засобу розвитку пізнавальної активності дітей раннього дошкільного віку.

Для досягнення поставленої мети конкретизовані **завдання дослідження:**

1. Проаналізувати психолого-педагогічну літературу з проблеми пізнавальної активності дітей раннього дошкільного віку.
2. Розкрити сутність поняття «пізнавальна активність» дітей раннього віку.
3. Визначити роль предметно-ігрового середовища у розвитку пізнавальної активності дітей раннього дошкільного віку.
4. Дослідити рівень пізнавальної активності дітей раннього дошкільного віку в умовах ЗДО.
5. Розробити та експериментально перевірити ефективність програми розвитку пізнавальної активності дітей раннього дошкільного віку в предметно-ігровому середовищі закладу дошкільної освіти.

Для досягнення поставленої мети та реалізації завдань дослідження предметно-ігрового середовища як засобу розвитку пізнавальної активності дітей раннього віку доцільно обрати комплекс **методів:**

- аналіз психолого-педагогічної та методичної літератури з проблем розвитку пізнавальної активності дітей раннього віку, особливостей організації предметно-ігрового середовища, теоретичних засад ігрової діяльності та її впливу на психічний розвиток;
- систематизація та узагальнення отриманих теоретичних даних для формування концептуальної основи дослідження та обґрунтування вибору педагогічних умов;
- педагогічне спостереження; бесіди та анкетування педагогів; аналіз ігрової діяльності дітей; педагогічний експеримент; кількісний та якісний аналіз результатів.

Практичне значення дослідження та одержаних результатів полягає в можливості використання матеріалів роботи вихователями ЗДО для

організації предметно-ігрового середовища та розвитку пізнавальної активності дітей раннього дошкільного віку.

Матеріали та результати досліджень представлені під час участі у двох студентських науково-практичних конференціях, а також висвітлені у двох публікаціях:

1.Актуальні напрямки інноваційної педагогічної діяльності в закладах вищої освіти: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Одеса, 25 квітня 2025 року) / [упор.: М. Брошков, Т. Небога, І. Малецька, О. Коваленко, О. Чебан, Т. Стратієнко, М. Холод]; Одеса 2025, 147 с.

Стимулювання пізнавального інтересу дітей раннього віку в умовах розвивального предметно-ігрового середовища, с. 77-79

2.Впровадження сучасних технологій в процесі забезпечення якісної підготовки майбутніх фахівців дошкільної освіти: збірник наукових праць за матеріалами Міжнародної (онлайн) науково-практичної конференції (м. Хмельницький, 27-28 лютого 2025 року) / [уклад.: Зданевич Л. В., Мисик О. С., Пісоцька Л. С.]; Хмельницький 2025, 876 с.

Розвиток пізнавальної активності дітей раннього дошкільного віку засобами ігрового середовища, с. 414-418

Структура роботи складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел та додатків. Загальний обсяг роботи складає 94 сторінки.

РОЗДІЛ 1.

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ РОЗВИТКУ ПІЗНАВАЛЬНОЇ АКТИВНОСТІ ДІТЕЙ РАНЬОГО ВІКУ В ПРЕДМЕТНО ІГРОВОМУ СЕРЕДОВИЩІ ЗДО

1.1. Психолого-педагогічні особливості розвитку пізнавальної активності дітей раннього віку.

Психолого-педагогічні особливості розвитку пізнавальної активності дітей раннього віку (1–3 роки) полягають у поступовому переході від переважання відчуттів і сприймання до предметно-маніпулятивної діяльності, яка є провідною в цьому віковому періоді.

У процесі активної взаємодії з предметами під керівництвом дорослого відбувається інтенсивний розвиток мовлення, насамперед ситуативно-ділового, а також наочно-дійового мислення. Дитина оволодіває способами користування предметами, засвоює їх призначення, наслідує дії дорослих, що створює основу для формування перших проявів пізнавального інтересу, ініціативності та самостійності.

Провідною діяльністю в ранньому віці є предметна діяльність і гра, у ході яких дитина вчиться взаємодіяти з навколишнім світом, експериментувати з речами, встановлювати найпростіші причинно-наслідкові зв'язки. Сприйняття в цей період активно формується, стає більш цілеспрямованим і усвідомленим, мислення має переважно наочно-дійовий характер, тобто дитина мислить, діючи з предметами.

А наприкінці раннього віку починають з'являтися елементи наочно-образного мислення, коли дитина здатна оперувати образами предметів без безпосередньої взаємодії з ними.

Мова дітей раннього віку стає потужним інструментом пізнання, мовлення розвивається у тісному зв'язку з предметною діяльністю: дитина поступово починає активно розуміти звернене мовлення дорослих та використовувати слова для спілкування з дорослими, орієнтуючись на

конкретну ситуацію. Мова допомагає класифікувати предмети, висловлювати запити, ставити запитання, що є показником зростання пізнавальної активності.

Пам'ять і уява також зазнають інтенсивного розвитку, стають більш стійкими й поступово набувають елементів довільності під впливом ігрової та предметної діяльності.

Важливими психолого-педагогічними умовами розвитку пізнавальної активності є тісна співпраця з дорослим, який виступає головним організатором і партнером діяльності дитини, демонструє способи дій, пояснює, підтримує та заохочує ініціативу. Значну роль відіграє різноманітність іграшок і побутових предметів, що стимулюють маніпуляції, експериментування та пізнавальний інтерес.

Необхідно підтримувати природну допитливість дитини, створювати ситуації відкриття нового, відповідати на її запитання та заохочувати до самостійного виконання простих практичних завдань, таких як складання кубиків або користування знайомими предметами.

У результаті такої організації розвитку в дитини формується первинне розуміння причинно-наслідкових зв'язків, закладаються основи подальшого розвитку пізнавальних інтересів, мовлення, самостійності та активної взаємодії з навколишнім світом, що робить предметну діяльність і мовленнєвий розвиток нероздільними компонентами пізнання.

Ранній вік є надзвичайно важливим періодом для розвитку пізнавальної активності дитини. Це час інтенсивного освоєння навколишнього світу, формування базових уявлень і навичок, які стануть фундаментом для подальшого навчання. З цього можна виділити основні психологічні особливості.

За теорією Ж. Піаже, ранній вік відповідає завершенню сенсомоторного етапу розвитку. Діти пізнають світ через дії з предметами (маніпуляції, обстеження, експериментування) та сприйняття (зір, слух, дотик, нюх, смак).

Вони активно досліджують властивості предметів: форму, колір, розмір, вагу, температуру тощо.

Саме в ранньому віці предметна діяльність стає провідною. Дитина вчиться використовувати предмети за їхнім призначенням (їсти ложкою, пити з чашки), а також відкриває для себе, що один предмет може замінити інший (наприклад, кубик – це телефон).

Через активне маніпулювання предметами та взаємодію з дорослими дитина починає будувати цілісну картину навколишнього світу, узагальнювати схожі предмети, встановлювати найпростіші причинно-наслідкові зв'язки, тим самим формуючи «образ світу».

Наприкінці раннього віку формується первинне усвідомлення себе як окремої особистості, що супроводжується кризою трьох років. Поява «Я» є проявом самостійності та прагнення до пізнання світу через власну активність.

Разом із тим пізнавальна активність дітей раннього віку тісно пов'язана з емоціями. Нові відкриття, успішні дії, позитивна реакція дорослого викликають радість і задоволення, що стимулює подальше пізнання.

Важливішими для розвитку пізнавальної активності дітей раннього віку є педагогічні особливості та чітко визначені завдання освітнього процесу, спрямовані на підтримку природної допитливості дитини та її активної взаємодії з навколишнім світом.

Ключовою умовою виступає створення розвивального предметно-ігрового середовища, яке має бути перш за все безпечним, доступним і водночас достатньо насиченим різноманітними матеріалами, що відповідають віковим та індивідуальним можливостям дітей [1].

Важливо, таке середовище повинно спонукати дитину до дій, експериментування та дослідження, що забезпечується використанням сортерів, пірамідок, кубиків, мозаїк, сенсорних матеріалів та побутових предметів, з якими дитина може активно маніпулювати.

Організуючи спільну діяльність з дітьми, дорослий є провідником у світ знань, оскільки саме через наслідування, спільні дії, показ, пояснення та

запитання він стимулює дитину до пізнання, поступово розширює її пізнавальний досвід та допомагає освоїти способи дії з предметами.

Важливою та обов'язковою педагогічною умовою має бути підтримка ініціативи та самостійності дитини, що передбачає надання їй можливості самостійно діяти, досліджувати, пробувати різні варіанти, помилятися й знаходити власні рішення.

Навіть на перший погляд прості маніпуляції з іграшками мають велике значення, оскільки саме в них проявляється пізнавальна активність і формується основа мислення.

Особливу роль у розвитку пізнавальної активності відіграє постійне стимулювання дослідницької поведінки. Заохочення дитини до запитань типу «що це?», «як це працює?», «чому?» є важливим завданням педагога, воно сприяє формуванню допитливості та інтересу до пізнання.

Створення дорослим спеціальних проблемних ситуацій, які потребують пошуку рішень, способів дії або розв'язання простих практичних завдань, активізує мислення, розвиває елементарні навички аналізу й узагальнення та сприяє розвитку пізнавальної активності.

Важливим педагогічним завданням є розвиток мовленнєвого супроводу дій, який здійснюється через постійне активне коментування дорослим дій дитини, називання предметів, їхніх властивостей, дій, що сприяють накопиченню словникового запасу та розвитку понятійного мислення. Це сприяє активному збагаченню словникового запасу, розвитку розуміння мовлення та формуванню початкових елементів понятійного мислення.

Паралельно в ранньому віці відбувається формування сенсорних еталонів, що передбачає цілеспрямоване навчання розрізненню кольорів, форм, розмірів, просторових відношень і властивостей предметів.

Оскільки гра є провідною діяльністю в ранньому віці, усі пізнавальні завдання мають інтегруватися в ігрову діяльність, що робить процес пізнання цікавим, природним, емоційно привабливим і максимально ефективним для дитини [2].

Узагальнюючи, можна зазначити, що пізнавальна активність дітей раннього віку не є вродженою, а формується в процесі активної взаємодії дитини з предметним середовищем і дорослими.

Саме забезпечення, створення відповідного розвивального середовища, організація спільної діяльності та цілеспрямована педагогічна підтримка є запорукою її повноцінного розвитку, забезпечують повноцінний і гармонійний розвиток пізнавальної активності в цьому віковому періоді.

1.2. Предметно-ігрове середовище ЗДО як фактор розвитку пізнавальної активності.

Предметно-ігрове середовище в закладі дошкільної освіти є одним із провідних чинників, що забезпечує повноцінний розвиток дитини та реалізацію її природного потенціалу.

Воно не зводиться лише до механічної сукупності іграшок, меблів чи дидактичних матеріалів, а виступає як цілісна, науково обґрунтована, педагогічно доцільно організована система умов, що сприяє формуванню пізнавальної активності, самостійності, ініціативності та творчості дитини.

Саме через взаємодію з предметно-ігровим середовищем дитина пізнає навколишній світ, засвоює соціальний досвід, формує первинні уявлення про властивості предметів та явищ [3].

Особливої значущості предметно-ігрове середовище набуває у роботі з дітьми раннього дошкільного віку, оскільки саме в цей період відбувається інтенсивний розвиток психічних процесів, формуються основи мислення, мовлення, сенсорного досвіду, емоційно-вольової сфери та мотивації до пізнання.

Ранній вік є сенситивним періодом для розвитку пізнавальної активності, допитливості, інтересу до дослідження навколишньої дійсності, тому якісно організоване середовище виступає необхідною умовою гармонійного розвитку дитини.

Предметно-ігрове середовище закладу дошкільної освіти являє собою спеціально організований освітній простір, наповнений різноманітними ігровими, навчальними та розвивальними матеріалами: іграшками, дидактичними посібниками, природними та сенсорними матеріалами, предметами-замінниками, обладнанням для експериментування, конструювання, рухової, художньо-творчої та пізнавально-дослідницької діяльності.

Усі ці компоненти створюють умови для активної взаємодії дитини з предметним світом, стимулюють її самостійну діяльність, експериментування, пошук нових способів дії та розв'язання елементарних проблемних ситуацій.

Завдяки предметно-ігровому середовищу дитина має можливість досліджувати властивості предметів: колір, форму, розмір, фактуру, вагу, матеріал, просторове розташування, що сприяє розвитку сенсорного сприймання та накопиченню чуттєвого досвіду.

У процесі маніпуляцій із предметами дитина встановлює найпростіші причинно-наслідкові зв'язки, вчиться порівнювати, узагальнювати, класифікувати, що є основою формування наочно-дійового та наочно-образного мислення. Окрім цього, середовище сприяє розвитку мовлення, комунікативних умінь, уміння взаємодіяти з однолітками та дорослими, проявляти ініціативу та творчість [4].

У контексті розвитку пізнавальної активності предметно-ігрове середовище виконує низку важливих функцій. Передусім воно здійснює інформаційну функцію, оскільки виступає постійним джерелом різноманітної інформації про навколишній світ.

Через безпосередній контакт із предметами дитина отримує знання не в готовому вигляді, а шляхом власного досвіду, що забезпечує глибше та стійкіше засвоєння інформації. Різноманітність матеріалів і їх властивостей створює умови для активного пізнання, розвитку спостережливості, допитливості та дослідницької поведінки.

Не менш значущою є стимулююча функція предметно-ігрового середовища. Естетично привабливе, цікаве, варіативне та доступне середовище викликає у дітей позитивні емоції, зацікавленість, бажання діяти, експериментувати, ставити запитання та шукати відповіді.

Саме внутрішня мотивація, що виникає у процесі гри та дослідження, є основою пізнавальної активності дитини раннього дошкільного віку [5].

Розвивальна функція предметно-ігрового середовища полягає у створенні умов для розвитку основних психічних процесів: мислення, пам'яті, уваги, уяви, мовлення.

Через ігрову діяльність дитина навчається аналізувати власні дії, прогнозувати результати, узагальнювати отриманий досвід, що сприяє формуванню елементарних інтелектуальних умінь. Крім того, середовище сприяє розвитку творчих здібностей, фантазії, образного мислення.

Важливе значення має організуюча функція, яка реалізується через чітке зонування простору. Виділення ігрових, пізнавальних, дослідницьких, рухових та творчих зон допомагає дитині орієнтуватися у середовищі, самостійно обирати вид діяльності відповідно до власних інтересів і потреб, організовувати гру, планувати свої дії та налагоджувати взаємодію з іншими дітьми.

Ефективність предметно-ігрового середовища як чинника розвитку пізнавальної активності значною мірою залежить від дотримання принципів його організації [6].

Одним із ключових є принцип насиченості та варіативності, який передбачає наявність достатньої кількості різноманітних матеріалів для організації різних видів діяльності: маніпулятивної, сенсорної, будівельно-конструктивної, сюжетно-рольової, експериментальної. Регулярне оновлення та змінювання матеріалів підтримує інтерес дітей та стимулює їхню пізнавальну активність.

Принцип поліфункціональності забезпечує можливість використання

одного і того ж предмета в різних ігрових ситуаціях і з різною метою. Це сприяє розвитку уяви, гнучкості мислення, здатності до творчого переосмислення предметів та пошуку нестандартних рішень.

Необхідною умовою є дотримання принципу доступності та безпеки, що передбачає розташування матеріалів на рівні зросту дітей, використання безпечних, якісних, екологічно чистих матеріалів, відповідних віковим особливостям дітей раннього дошкільного віку.

Принцип трансформованості та мобільності передбачає динамічність середовища, можливість його швидкої зміни та адаптації до потреб дітей. Використання модульних меблів, переносних елементів і легких конструкцій дозволяє дітям брати активну участь у створенні ігрового простору, що підвищує їхню пізнавальну та творчу активність [7].

Важливим є також принцип відповідності віковим та індивідуальним особливостям дітей, який забезпечує врахування рівня розвитку, інтересів, потреб та темпів розвитку кожної дитини. Наповнення середовища повинно відповідати сенситивним періодам розвитку та сприяти реалізації індивідуального потенціалу кожного вихованця.

Принцип відкритості та співпраці сприяє організації як індивідуальної, так і спільної діяльності дітей, активній взаємодії з педагогами та батьками, що позитивно впливає на розвиток комунікативної та пізнавальної активності.

Не менш важливим є принцип естетичності, адже гармонійно оформлене, охайне та привабливе середовище позитивно впливає на емоційний стан дитини, створює атмосферу психологічного комфорту та підвищує інтерес до пізнавальної діяльності.

Попри те, що предметно-ігрове середовище є самостійним фактором розвитку, його ефективність значною мірою залежить від професійної діяльності педагога. Саме педагог здійснює цілеспрямоване проектування та організацію середовища, добирає матеріали відповідно до освітніх завдань, інтересів і потреб дітей, постійно оновлює та збагачує середовище [8].

Педагог виступає фасилітатором дитячої діяльності: підтримує

ініціативу дітей, стимулює їхню дослідницьку активність, ставить навідні запитання, пропонує нові способи використання предметів, допомагає у розв'язанні проблемних ситуацій. Важливою складовою його діяльності є спостереження та аналіз взаємодії дітей із середовищем, що дозволяє своєчасно коригувати та оптимізувати освітній простір.

Отже, правильно організоване предметно-ігрове середовище в закладі дошкільної освіти є не пасивним фоном, а активним, динамічним та цілеспрямованим засобом педагогічного впливу. Воно створює оптимальні умови для стимулювання пізнавальної активності, формування допитливості, самостійності та творчості, забезпечуючи повноцінний і гармонійний розвиток дітей раннього дошкільного віку.

1.3. Аналіз наукових підходів до проблеми розвитку пізнавальної активності дітей раннього віку.

Проблема розвитку пізнавальної активності дітей раннього віку посідає одне з центральних місць у сучасних психолого-педагогічних дослідженнях, оскільки саме в цей віковий період закладаються фундаментальні основи подальшого інтелектуального, особистісного та соціального розвитку дитини.

Ранній вік характеризується високою пластичністю психіки, інтенсивним формуванням психічних процесів, стрімким накопиченням сенсорного досвіду, активним становленням предметної діяльності, мислення та мовлення. Саме в цей період пізнавальна активність виступає провідною умовою засвоєння дитиною навколишнього світу та формування її ставлення до пізнання як значущої й привабливої діяльності [9].

Аналіз наукових підходів до проблеми розвитку пізнавальної активності дозволяє виокремити основні концептуальні напрями, які визначають сучасне розуміння цього феномена, розкрити його структуру, механізми формування та чинники, що впливають на ефективність пізнавального розвитку дитини раннього віку.

У психолого-педагогічній науці проблема пізнавальної активності розглядається з позицій когнітивного, культурно-історичного, діяльнісного та гуманістичного підходів, кожен з яких акцентує увагу на різних аспектах цього складного та багатовимірного процесу.

Одним із фундаментальних напрямів у дослідженні пізнавального розвитку дітей є когнітивний підхід, представлений працями Ж. Піаже та його послідовників. У межах цього підходу пізнавальний розвиток трактується як закономірний, поетапний процес, що відбувається через послідовну зміну стадій розвитку мислення.

Піаже розглядав дитину як активного суб'єкта пізнання, який не пасивно засвоює готові знання, а самостійно конструює власне розуміння світу на основі взаємодії з предметним середовищем [10].

У ранньому віці, за Ж. Піаже, домінує сенсомоторний інтелект, у межах якого пізнання здійснюється через безпосередні дії з предметами, маніпулювання ними, а також через сенсорне сприйняття. Саме практична діяльність з об'єктами навколишнього світу виступає основним джерелом розвитку пізнавальної активності.

У цей період дитина поступово оволодіває здатністю до цілеспрямованих дій, встановлення елементарних причинно-наслідкових зв'язків, формування уявлень про сталість об'єкта, що свідчить про зростання рівня пізнавальної активності та ускладнення когнітивних структур.

Важливе місце в когнітивному підході посідають процеси асиміляції та акомодатії, які забезпечують постійне оновлення когнітивних схем дитини. Асиміляція дозволяє включати новий досвід у вже наявні структури, тоді як акомодатія передбачає їх зміну відповідно до нових умов.

Саме завдяки динамічній взаємодії цих процесів дитина адаптується до навколишнього світу та активно розширює власний пізнавальний досвід. Таким чином, у межах когнітивного підходу пізнавальна активність розглядається як внутрішньо зумовлений процес активного саморозвитку, що ґрунтується на природній допитливості дитини [11].

Водночас значний внесок у розуміння розвитку пізнавальної активності дітей раннього віку зробив культурно-історичний підхід, започаткований Л. Виготським.

На відміну від когнітивного підходу, Л. Виготський наголошував на визначальній ролі соціального середовища та спільної діяльності у формуванні психіки дитини. Згідно з його концепцією, розвиток пізнавальної активності відбувається не ізольовано, а в контексті соціальної взаємодії, у процесі якої дитина засвоює культурні способи дії та мислення.

Центральним поняттям культурно-історичного підходу є зона найближчого розвитку, яка відображає потенційні можливості дитини, що можуть бути реалізовані за умови цілеспрямованої підтримки з боку дорослого.

Саме в цій зоні пізнавальна активність дитини розвивається найінтенсивніше, оскільки педагог або батьки виступають посередниками між дитиною та навколишнім світом, допомагають усвідомити нові способи дії, спрямовують пізнавальний інтерес і стимулюють допитливість.

Особливу роль у розвитку пізнавальної активності в ранньому віці, за Л. Виготським, відіграє мовлення, яке поступово трансформується із засобу спілкування в інструмент мислення, регуляції поведінки та організації пізнавальної діяльності. Спільне називання предметів, обговорення дій, пояснення властивостей об'єктів значно активізують пізнавальні процеси, сприяють розвитку мислення та формуванню внутрішньої мотивації до пізнання [12].

Подальший розвиток ідей культурно-історичного підходу отримав діяльнісний підхід, представлений працями О. Леонтьєва, Д. Ельконіна та О. Запорожця. У центрі цього підходу перебуває діяльність як основний чинник психічного розвитку дитини. Вчені довели, що кожен віковий період має свою провідну діяльність, яка визначає специфіку розвитку психічних процесів і особистісних новоутворень.

Для дітей раннього віку провідною є предметна діяльність, у процесі якої дитина активно досліджує навколишній світ, опановує способи дій з предметами, вивчає їх властивості та функціональне призначення.

Саме через предметні дії формується пізнавальна активність, що виявляється у прагненні до експериментування, повторення дій, пошуку нових способів використання об'єктів. О. Запорожець підкреслював, що активні дії з предметами є основою розвитку сенсорних процесів, мислення та емоційної сфери дитини.

Наприкінці раннього віку поступово зароджується ігрова діяльність, зокрема сюжетно-відображувальна гра, яка створює передумови для розвитку уяви, символічного мислення та довільної поведінки [13].

У діяльнісному підході пізнавальна активність розглядається як інтегральна характеристика діяльності дитини, що поєднує мотиваційні, емоційні та інтелектуальні компоненти й реалізується через активну взаємодію з предметним і соціальним середовищем.

Важливим доповненням до зазначених підходів є гуманістичний підхід, представлений ідеями К. Роджерса та А. Маслоу. Хоча їхні концепції не були безпосередньо орієнтовані на дослідження дітей раннього віку, вони мають вагомe значення для розуміння психологічних умов формування пізнавальної активності.

У межах гуманістичної психології дитина розглядається як унікальна особистість із вродженим прагненням до пізнання, саморозвитку та самоактуалізації.

Пізнавальна активність у цьому контексті виступає проявом внутрішньої мотивації та природної допитливості, яка розкривається за умови створення емоційно безпечного, підтримуючого середовища. Атмосфера прийняття, довіри, поваги до індивідуальних потреб і можливостей дитини сприяє її готовності досліджувати світ, виявляти ініціативу, експериментувати та не боятися помилок, що є необхідною умовою активного пізнання.

Таким чином, аналіз наукових підходів свідчить, що розвиток пізнавальної активності дітей раннього віку є складним, багатокомпонентним і багатовимірним процесом, який не може бути зведений до впливу одного чинника.

Він ґрунтується на активній взаємодії дитини з предметним середовищем, сенсомоторному досвіді, соціальній взаємодії з дорослими, реалізується в межах провідної предметної та ігрової діяльності й потребує створення сприятливого емоційно-психологічного клімату [14].

Комплексний підхід до організації освітнього процесу в ранньому віці передбачає інтеграцію ідей когнітивного, культурно-історичного, діяльнісного та гуманістичного підходів, що дозволяє забезпечити цілісний і гармонійний розвиток пізнавальної активності дитини та створює теоретичне підґрунтя для подальшого обґрунтування педагогічних умов і засобів її стимулювання.

Висновки до розділу 1

У першому розділі магістерського дослідження здійснено ґрунтовний теоретичний аналіз проблеми розвитку пізнавальної активності дітей раннього віку в умовах предметно-ігрового середовища закладу дошкільної освіти.

Опрацювання психолого-педагогічної, методичної та науково-дослідної літератури вітчизняних і зарубіжних учених дало змогу систематизувати наявні підходи до розуміння сутності пізнавальної активності, окреслити її структурні компоненти, а також визначити провідні чинники та умови, що забезпечують її ефективний розвиток у ранньому дитинстві.

У ході теоретичного аналізу з'ясовано, що пізнавальна активність дітей раннього віку є складним інтегративним особистісним утворенням, яке охоплює пізнавальні потреби, інтереси, емоційно-мотиваційну сферу, практичні дії та первинні інтелектуальні операції [15].

Вона виявляється у природному прагненні дитини до дослідження навколишнього світу, активному маніпулюванні предметами, експериментуванні, бажанні повторювати дії, відкривати нові властивості об'єктів та отримувати нові враження. Важливими проявами пізнавальної активності є також емоційно-позитивне ставлення до процесу пізнання, здивування, радість відкриття, інтерес до нової інформації та ініціативність у діяльності.

Встановлено, що предметно-ігрове середовище закладу дошкільної освіти є важливим чинником розвитку пізнавальної активності дітей раннього віку, оскільки воно створює умови для самостійної предметної, ігрової та дослідницької діяльності.

Ефективність такого середовища визначається його насиченістю, варіативністю, доступністю, безпечністю та відповідністю віковим можливостям дітей. Саме через предметно-ігрову взаємодію дитина опановує сенсорні еталони, розвиває пізнавальні процеси, ініціативність та інтерес до пізнання [16].

Доведено, що розвиток пізнавальної активності в ранньому віці безпосередньо зумовлений віковими психофізіологічними особливостями дітей. Зокрема, домінування сенсомоторного та наочно-дійового мислення, потреба у безпосередній взаємодії з предметами, обмеженість узагальнень і залежність пізнавальних процесів від практичних дій визначають специфіку організації пізнавального досвіду дітей цього вікового періоду.

Установлено, що провідну роль у стимулюванні пізнавальної активності відіграє дорослий, який виступає організатором предметно-ігрової діяльності, джерелом нових знань, зразком дій і партнером у спільному пізнанні навколишнього світу.

Аналіз наукових підходів вітчизняних і зарубіжних дослідників засвідчив, що проблема розвитку пізнавальної активності дітей раннього віку розглядається в контексті діяльнісного, особистісно орієнтованого, культурно-історичного та середовищного підходів.

У працях науковців наголошується на провідній ролі предметної та ігрової діяльності, значенні розвивального середовища й педагогічного супроводу як умов формування пізнавальної активності в ранньому дитинстві.

Аналіз наукових джерел дозволив встановити, що предметно-ігрове середовище закладу дошкільної освіти є одним із ключових чинників розвитку пізнавальної активності дітей раннього віку.

Саме воно створює умови для реалізації природної допитливості дитини, забезпечує можливість самостійної предметної, ігрової та елементарної дослідницької діяльності, сприяє формуванню сенсорного досвіду та розвитку основних пізнавальних процесів.

Ефективність предметно-ігрового середовища визначається такими характеристиками, як насиченість різноманітними дидактичними матеріалами, варіативність і мобільність предметів, їх доступність для самостійного використання дітьми, відповідність віковим та індивідуальним особливостям, безпечність і естетична привабливість. За таких умов дитина має можливість вільно обирати об'єкти для пізнання, проявляти ініціативу, самостійно експериментувати та здобувати новий досвід [17].

У результаті аналізу наукових підходів вітчизняних і зарубіжних дослідників установлено, що проблема розвитку пізнавальної активності дітей раннього віку розглядається в межах діяльнісного, культурно-історичного, особистісно орієнтованого та середовищного підходів.

У працях учених наголошується на визначальній ролі предметної та ігрової діяльності як провідних форм активності в ранньому віці, значенні соціальної взаємодії з дорослими, використанні культурних засобів і створенні розвивального предметно-ігрового середовища.

Особлива увага приділяється педагогічному супроводу як умові оптимізації пізнавальної активності, що передбачає ненав'язливе стимулювання інтересу дитини, підтримку її ініціативи та створення ситуацій успіху.

Таким чином, здійснений теоретичний аналіз дає підстави стверджувати, що цілеспрямований і системний розвиток пізнавальної активності дітей раннього віку можливий за умови науково обґрунтованої організації предметно-ігрового середовища закладу дошкільної освіти, урахування вікових та індивідуальних особливостей дітей, а також застосування адекватних педагогічних впливів, спрямованих на стимулювання інтересу до пізнання та самостійної діяльності.

Узагальнені теоретичні положення стали методологічною та змістовою основою для визначення критеріїв, показників і методик діагностики рівнів розвитку пізнавальної активності дітей раннього віку, а також для розроблення та впровадження комплексу дидактичних ігор і вправ, що будуть представлені та апробовані в наступних розділах магістерського дослідження [18].

РОЗДІЛ 2.

ОРГАНІЗАЦІЙНО-МЕТОДИЧНІ АСПЕКТИ РОЗВИТКУ ПІЗНАВАЛЬНОЇ АКТИВНОСТІ ДІТЕЙ РАНЬОГО ВІКУ В УМОВАХ ЗДО

2.1. Критерії та показники розвитку пізнавальної активності дітей раннього віку

Для здійснення комплексної діагностики рівня розвитку пізнавальної активності дітей раннього віку в межах даного дослідження було конкретизовано систему критеріїв та відповідних їм показників, які дозволяють цілісно оцінити особливості пізнавальної діяльності дитини з урахуванням її вікових та індивідуальних можливостей.

Обґрунтування зазначених критеріїв ґрунтується на положеннях сучасної психології та педагогіки, що розглядають пізнавальну активність як інтегративне особистісне утворення, яке поєднує мотиваційні, операційні та інтелектуальні компоненти й виявляється у практичній діяльності дитини раннього віку [19].

Для здійснення комплексної діагностики рівня розвитку пізнавальної активності дітей раннього віку в межах даного дослідження було конкретизовано систему критеріїв та відповідних їм показників, які дозволяють цілісно оцінити особливості пізнавальної діяльності дитини з урахуванням її вікових та індивідуальних можливостей.

Обґрунтування зазначених критеріїв ґрунтується на положеннях сучасної психології та педагогіки, що розглядають пізнавальну активність як інтегративне особистісне утворення, яке поєднує мотиваційні, операційні та інтелектуальні компоненти й виявляється у практичній діяльності дитини раннього віку.

Система критеріїв і показників розвитку пізнавальної активності сформувалася в результаті багаторічної колективної науково-педагогічної діяльності та спирається на фундаментальні праці класиків психологічної

науки, зокрема Ж. Піаже, який акцентував увагу на сенсомоторному пізнанні, Л. Виготського, що підкреслював соціальну зумовленість психічного розвитку, а також М. Монтесорі, котра наголошувала на значенні спеціально організованого розвивального середовища.

Важливий внесок у розроблення проблеми зробили й сучасні вітчизняні науковці та практики дошкільної освіти, які адаптували теоретичні положення до реальних умов функціонування закладів дошкільної освіти та особливостей розвитку дітей раннього віку [20].

Нормативною основою для визначення критеріїв і показників розвитку пізнавальної активності в Україні є Базовий компонент дошкільної освіти, зокрема освітній напрям «Дитина в сенсорно-пізнавальному просторі», у якому визначено очікувані результати розвитку дітей раннього віку.

Зазначені результати фактично виконують функцію орієнтирів для оцінювання пізнавальної активності, оскільки відображають рівень сформованості сенсорних уявлень, пізнавальних процесів, предметних дій та інтересу до пізнання навколишнього світу.

Доповнюють нормативну базу наукові дослідження, що описують структуру пізнавальної активності, її основні компоненти та рівні розвитку, а також методичні посібники й освітні програми закладів дошкільної освіти, які деталізують і конкретизують ці положення з урахуванням практичних потреб педагогів.

Отже, звернемося до деталізації критеріїв для вивлення рівня розвитку пізнавальної активності дітей раннього віку.

У процесі дослідження визначено, що одним із провідних критеріїв розвитку пізнавальної активності дітей раннього віку є прояв пізнавального інтересу та ініціативи. Даний критерій відображає внутрішню готовність дитини до пізнавальної діяльності, її допитливість, спрямованість на дослідження навколишніх об'єктів і явищ.

Він виявляється у здатності дитини зосереджувати увагу на нових

предметах, іграшках або подіях, у прагненні самотійно взаємодіяти з ними, досліджувати їхні властивості та можливості. Прояви пізнавального інтересу спостерігаються у дослідницькій поведінці, коли дитина активно маніпулює предметами, повторює дії, змінює способи взаємодії з об'єктами з метою отримання нових вражень [21].

Важливим показником є також прагнення до новизни, яке виявляється в емоційній реакції на появу нових об'єктів, звуків або зображень, а також ініціативність у виборі матеріалів для гри й пізнання без прямого спонукання з боку дорослого.

На ранніх етапах розвитку пізнавальний інтерес може виражатися через невербальні засоби – вказівні жести, звуконаслідування, інтонаційні реакції, а згодом і через перші слова та запитання, що свідчать про бажання дитини отримати нову інформацію.

Другим важливим критерієм є характер та ефективність пізнавальних дій, які здійснює дитина у процесі взаємодії з предметним світом. Цей критерій дозволяє оцінити, наскільки дії дитини є цілеспрямованими, різноманітними та результативними.

У ранньому віці пізнавальні дії здебільшого мають предметно-маніпулятивний характер і спрямовані на дослідження властивостей об'єктів через безпосередній контакт з ними.

Про ефективність пізнавальних дій свідчить здатність дитини виконувати прості предметні дії відповідно до призначення об'єктів, використовувати різні аналізатори для сенсорного обстеження, а також застосовувати найпростіші знаряддя для досягнення результату [22].

Важливим показником є прагнення до експериментування, яке проявляється у повторенні дій з метою з'ясування властивостей предметів або наслідків власних дій. Поступово формується здатність до виконання простих послідовних дій, що вказує на зростання усвідомленості та цілеспрямованості пізнавальної діяльності.

Третій критерій розвитку пізнавальної активності пов'язаний із рівнем

осмислення та узагальнення інформації, яку дитина отримує в процесі пізнавальної діяльності. Він відображає здатність дитини не лише накопичувати сенсорний досвід, а й встановлювати найпростіші зв'язки між об'єктами та явищами.

У межах цього критерію оцінюється сформованість елементарних сенсорних еталонів, уміння розрізняти основні кольори, форми та розміри, розуміння простих причинно-наслідкових залежностей.

Про розвиток узагальнення свідчить здатність об'єднувати предмети за спільними ознаками, наслідувати дії дорослого та відтворювати їх у власній діяльності, а також використовувати предмети-замінники в ігрових ситуаціях. Такі прояви є передумовою формування символічного мислення та подальшого розвитку ігрової діяльності.

На основі визначених критеріїв і показників у дослідженні виокремлено рівні розвитку пізнавальної активності дітей раннього віку, які дозволяють диференційовано оцінити ступінь сформованості пізнавальних проявів.

Високий рівень характеризується активною та самостійною пізнавальною ініціативою, різноманітністю й результативністю пізнавальних дій, здатністю до елементарного осмислення й узагальнення отриманого досвіду.

Середній рівень виявляється у наявності інтересу до пізнання за умови підтримки дорослого, відносній цілеспрямованості дій і часткових труднощах в узагальненні інформації.

Низький рівень характеризується слабо вираженим пізнавальним інтересом, пасивністю, безсистемними маніпуляціями з предметами та труднощами у розумінні властивостей і зв'язків між об'єктами.

Застосування обґрунтованої системи критеріїв і показників розвитку пізнавальної активності дітей раннього віку забезпечує можливість здійснення цілісної та об'єктивної діагностики, визначення актуального рівня розвитку кожної дитини й окреслення зон її найближчого розвитку.

Це, у свою чергу, створює підґрунтя для планування цілеспрямованої педагогічної роботи, добору адекватних дидактичних ігор і вправ, а також

оптимізації предметно-ігрового середовища закладу дошкільної освіти з метою активізації пізнавальної діяльності дітей раннього віку [23].

Отже, визначена система критеріїв і показників розвитку пізнавальної активності дітей раннього віку має важливе методологічне значення для організації та проведення науково-педагогічного дослідження. Вона забезпечує цілісність і логічну впорядкованість діагностичного процесу, дозволяє здійснювати комплексну оцінку пізнавальної активності з урахуванням її мотиваційного, діяльнісного та когнітивного компонентів, а також створює умови для об'єктивного зіставлення отриманих результатів.

Запропоновані критерії слугують надійною теоретичною основою для добіру адекватних методик дослідження, визначення рівнів сформованості пізнавальної активності та виявлення зон найближчого розвитку дітей раннього віку. Їх використання забезпечує наступність між теоретичними положеннями й практичними діями педагога, що є необхідною передумовою для розроблення й апробації педагогічних умов і засобів розвитку пізнавальної активності в предметно-ігровому середовищі закладу дошкільної освіти [24].

2.2. Методики діагностики рівня розвитку пізнавальної активності

Діагностика рівня розвитку пізнавальної активності дітей раннього віку є складним і водночас надзвичайно відповідальним завданням, що зумовлено специфічними віковими особливостями цієї категорії дітей.

Обмежені мовленнєві можливості, нестійка увага, швидка втомлюваність, переважання наочно-дійового мислення та тісний зв'язок пізнавальних процесів із практичними діями вимагають особливого підходу до добіру методик дослідження.

У зв'язку з цим діагностичні методи мають бути ненав'язливими, ігровими за формою, короткотривалими за часом, доступними для розуміння дитини та такими, що дозволяють оцінювати насамперед реальні дії, поведінкові прояви й емоційні реакції, а не лише вербальні відповіді.

З урахуванням зазначених вимог було проаналізовано науково-методичні матеріали з проблеми дослідження та сформовано комплекс методик, рекомендованих для вивчення рівня розвитку пізнавальної активності дітей раннього дошкільного віку.

Провідним і найбільш інформативним методом діагностики пізнавальної активності в ранньому віці є педагогічне спостереження. Його перевага полягає в можливості фіксації природних проявів пізнавальної активності дитини в звичних для неї умовах життєдіяльності [25].

Спостереження здійснюється під час вільної гри, організованої діяльності, режимних моментів та спільної взаємодії з дорослими й однолітками. У процесі спостереження дослідник звертає увагу на зацікавленість дитини новими предметами та іграшками, рівень зосередженості на об'єкті пізнання, прояви допитливості та прагнення до дослідження.

Особливо важливими є показники ініціативності, що виявляються у самостійному виборі іграшок і матеріалів, початку дій без прямого спонукання дорослого, а також у спробах експериментування з предметами.

Аналізу підлягає характер пізнавальних дій дитини, їх цілеспрямованість, наявність пошукової активності, прагнення до досягнення результату, емоційна реакція на успіх або труднощі, а також звернення по допомогу чи бажання поділитися власними «відкриттями» з дорослим [26].

Для забезпечення об'єктивності спостереження використовуються спеціально розроблені протоколи, карти фіксації та шкали оцінювання відповідно до визначених критеріїв і показників.

Важливе місце в системі діагностики посідають ігрові діагностичні завдання, які мають форму міні-експериментів і проводяться індивідуально або в невеликих підгрупах.

Такі завдання розробляються на основі відомих психолого-педагогічних методик з урахуванням вікових можливостей дітей раннього віку та спрямовані на виявлення різних аспектів пізнавальної активності.

У процесі виконання ігрових завдань оцінюється активність сенсорного обстеження предметів, здатність дитини встановлювати прості причинно-наслідкові зв'язки, рівень пошукової поведінки, наполегливість у досягненні мети та готовність до експериментування.

Особливу увагу приділяють завданням, що сприяють формуванню сенсорних еталонів, розвитку просторових уявлень, умінню співвідносити предмети за формою, розміром, кольором, а також завданням, які передбачають використання предметів-замінників і зародження символічної функції мислення.

Перевагою ігрових діагностичних завдань є їх висока мотиваційна привабливість для дітей та можливість отримати достовірну інформацію про реальний рівень розвитку пізнавальної активності.

Доповнює діагностичний комплекс методика оцінки активності дитини в предметній діяльності, що базується на спостереженні за її поведінкою під час вільної гри з різними матеріалами.

У процесі такої оцінки фіксується тривалість зосередженості дитини на одній діяльності, кількість іграшок, які вона використовує протягом певного часу, характер маніпуляцій з предметами, рівень самостійності дій, прагнення до завершення розпочатого та частота звернень по допомогу до дорослого [27].

Ця методика дозволяє визначити інтенсивність і спрямованість пізнавальної активності, а також виявити домінуючі способи взаємодії дитини з предметним середовищем.

Важливу роль у доповненні результатів діагностики відіграють бесіди з батьками та педагогами, які дають змогу отримати цілісніше уявлення про прояви пізнавальної активності дитини в різних умовах життєдіяльності.

Інформація, отримана в ході анкетування та індивідуальних бесід, стосується інтересів дитини, її улюблених іграшок і занять, рівня самостійності у пізнавальній діяльності, реакції на труднощі, наявності запитань до дорослих і характеру взаємодії з ними. Такі дані дозволяють зіставити результати педагогічного спостереження з досвідом сімейного

виховання та підвищити достовірність висновків дослідження.

Проведення діагностики розвитку пізнавальної активності дітей раннього віку потребує дотримання низки важливих методичних умов. Насамперед, доцільним є застосування комплексного підходу, який передбачає поєднання кількох методів дослідження для отримання повної та об'єктивної картини розвитку дитини [28].

Важливою є також систематичність діагностичних процедур, що дає змогу простежити динаміку змін у пізнавальній активності протягом певного періоду. Не менш значущим є створення сприятливої, доброзичливої атмосфери під час дослідження, за якої дитина відчувається емоційно захищеною та вільно проявляє свою активність.

Особливу увагу слід приділяти ретельному протоколюванню не лише результатів виконання завдань, а й самого процесу діяльності дитини, включаючи її емоційні реакції, жести, міміку та поведінкові прояви.

Інтерпретація отриманих даних здійснюється з урахуванням вікових норм, індивідуальних особливостей розвитку кожної дитини та умов її виховання.

Таким чином, добір і використання адекватних методик діагностики рівня розвитку пізнавальної активності дітей раннього віку забезпечують наукову обґрунтованість і достовірність результатів дослідження.

Запропонований діагностичний комплекс дозволяє виявити рівні розвитку пізнавальної активності, визначити індивідуальні зони найближчого розвитку та створює методичне підґрунтя для подальшого проєктування педагогічних умов і засобів її цілеспрямованого розвитку в предметно-ігровому середовищі закладу дошкільної освіти.

Отже, запропонований комплекс методик діагностики рівня розвитку пізнавальної активності дітей раннього віку має чітко виражене методологічне значення для проведення педагогічного експерименту [29].

Він забезпечує системність і комплексність дослідження, дозволяє поєднати кількісні та якісні показники оцінювання, а також створює умови для

об'єктивного аналізу реальних проявів пізнавальної активності в природних для дитини видах діяльності.

Використання взаємодоповнювальних методів – педагогічного спостереження, ігрових діагностичних завдань, аналізу предметної діяльності та опосередкованих джерел інформації – підвищує валідність і надійність отриманих результатів.

Запропонований діагностичний інструментарій забезпечує методологічну наступність між теоретичними засадами дослідження, визначеними критеріями й показниками та подальшим формувальним етапом експерименту, що створює підґрунтя для науково обґрунтованого планування педагогічних умов розвитку пізнавальної активності дітей раннього віку в предметно-ігровому середовищі закладу дошкільної освіти [30].

2.3. Комплекс дидактичних ігор для розвитку пізнавальної активності дітей раннього віку в умовах ЗДО

Розвиток пізнавальної активності дітей раннього віку в умовах закладу дошкільної освіти потребує цілеспрямованого добору педагогічних засобів, адекватних віковим можливостям дітей та специфіці їх пізнавальної діяльності.

Одним із найбільш ефективних і водночас природних для раннього дитинства засобів виступає дидактична гра, яка органічно поєднує пізнавальні завдання з ігровою мотивацією та емоційно привабливою діяльністю. Саме тому в межах дослідження було розроблено комплекс дидактичних ігор, спрямованих на стимулювання та розвиток пізнавальної активності дітей раннього віку в предметно-ігровому середовищі закладу дошкільної освіти [31].

Використання дидактичних ігор ґрунтується перш за все на положеннях діяльнісного, культурно-історичного та особистісно орієнтованого підходів і враховує сенсомоторний характер пізнання в ранньому віці.

Основною метою впровадження дидактичних ігор є створення умов для активного дослідження дітьми навколишнього світу, формування пізнавального інтересу, ініціативності, цілеспрямованих пізнавальних дій та елементарного осмислення отриманого досвіду.

Як правило, дидактичні ігри зорієнтовані на використання в повсякденній педагогічній діяльності закладу дошкільної освіти та інтегруються у вільну гру, організовані заняття й режимні моменти.

Зміст і цільове спрямування дидактичних ігор передбачає розвиток основних компонентів пізнавальної активності – мотиваційного, операційно-діяльнісного та когнітивного. Ігри спрямовані на пробудження та підтримку пізнавального інтересу через новизну матеріалів, несподіваність ігрових ситуацій, можливість самостійного вибору дій та позитивне емоційне підкріплення результату.

У процесі ігрової діяльності діти залучаються до активних маніпуляцій з предметами, сенсорного обстеження, експериментування, порівняння та узагальнення, що сприяє розвитку наочно-дійового мислення та формуванню первинних пізнавальних уявлень.

Дидактичні ігри спрямовані переважно на розвиток сенсорних еталонів, зокрема ігри на розрізнення кольору, форми, величини, текстури та просторових відношень. У таких іграх дитина вчиться співвідносити предмети за заданими ознаками, добирати пари, вкладати елементи у відповідні отвори, групувати об'єкти за спільними властивостями.

Значна увага приділяється іграм, що стимулюють пошукову та дослідницьку активність, у яких дитина має можливість експериментувати з матеріалами, перевіряти властивості предметів, встановлювати найпростіші причинно-наслідкові зв'язки, наприклад між дією та результатом.

Важливою складовою роботи з дітьми раннього дошкільного віку є дидактичні ігри, спрямовані на формування цілеспрямованих предметних дій і елементарних знаряддєвих умінь. У процесі таких ігор діти опановують способи використання предметів за їх функціональним призначенням, вчать

виконувати послідовні дії для досягнення результату, що сприяє розвитку довільності, наполегливості та самостійності [32].

Поступове ускладнення ігрових завдань дозволяє враховувати індивідуальні можливості дітей і створювати ситуації успіху, які підтримують позитивну мотивацію до пізнавальної діяльності.

Рекомендовано у перелік дидактичних ігор включати ігри з елементами символізації та використання предметів-замінників, що створює передумови для розвитку уяви та зародження символічного мислення наприкінці раннього віку.

Такі ігри сприяють перенесенню значень, формуванню узагальнених уявлень і підготовці до сюжетно-рольової гри, яка стане провідною діяльністю в наступному віковому періоді.

Участь дорослого в цих іграх полягає не в директивному керівництві, а в м'якому педагогічному супроводі, стимулюванні інтересу дитини та підтримці її ініціативи.

Організація комплексу дидактичних ігор передбачає дотримання принципів доступності, варіативності, поступового ускладнення та інтеграції з предметно-ігровим середовищем заклада дошкільної освіти.

Матеріали для ігор мають бути безпечними, естетично привабливими, різноманітними за фактурою та функціональними можливостями, що забезпечує активне включення дітей у пізнавальну діяльність.

Ігри можуть проводитися як індивідуально, так і в малих підгрупах, що створює умови для розвитку не лише пізнавальної активності, а й первинних навичок соціальної взаємодії.

Таким чином, дидактичні ігри мають бути, перш за все, об'єднані цілісною системою педагогічних засобів, спрямованих на всебічний розвиток пізнавальної активності дітей раннього віку в умовах закладу дошкільної освіти [33].

Практичне втілення дидактичних ігор сприяє формуванню стійкого пізнавального інтересу, розвитку дослідницької поведінки, активізації

предметної та ігрової діяльності, а також створює передумови для успішного подальшого когнітивного розвитку дитини.

Наведемо приклад дидактичних ігор, які доцільно використовувати у роботі з дітьми раннього дошкільного віку з метою розвитку пізнавального інтересу вихованців ЗДО. Усі ігри відповідають віковим особливостям і мають розвивальний характер.

1. Дидактична гра «Знайди колір».

Метою гри є формування в дітей раннього віку вміння розрізняти основні кольори, закріплення сенсорних еталонів та розвиток зорової уваги. Для проведення гри використовуються кольорові кружечки, кубики або м'які іграшки різних кольорів, розміщені в ігровому просторі групи.

Дорослий у доступній ігровій формі пропонує дитині знайти предмет певного кольору, називаючи його або показуючи зразок. У процесі гри дитина активно пересувається, розглядає предмети, співвідносить названий колір з реальними об'єктами, що стимулює пізнавальний інтерес та активізує сенсорне сприймання.

Поступово завдання можуть ускладнюватися шляхом пропозиції знайти кілька предметів одного кольору або співвіднести колір із картинкою. Гра сприяє розвитку зосередженості, самостійності та позитивного емоційного ставлення до пізнавальної діяльності.

2. Дидактична гра «Що змінилося?»

Гра спрямована на розвиток зорової пам'яті, уваги та спостережливості. Дорослий викладає перед дитиною 3–4 знайомі іграшки, пропонує їх уважно розглянути, після чого на короткий час закриває або просить дитину заплющити очі та прибирає одну іграшку.

Завдання дитини полягає у визначенні того, якої іграшки не стало. У процесі гри дитина вчиться порівнювати образи, утримувати інформацію в пам'яті та помічати зміни в навколишньому середовищі. Педагогічна цінність

гри полягає в тому, що вона активізує мисленнєві процеси без перевантаження, у природній ігровій формі.

Гру можна адаптувати до індивідуальних можливостей дитини, змінюючи кількість предметів або час запам'ятовування.

3. Дидактична гра «Сховай і знайди»

Метою гри є стимулювання пізнавального інтересу через пошукову діяльність та розвиток елементарних причинно-наслідкових уявлень. Дорослий ховає іграшку під тканиною або в коробці на очах у дитини, після чого пропонує її знайти.

У ході гри педагог може ставити навідні запитання, заохочувати дитину до активних дій, підтримувати її емоційно. Дитина здійснює пошукові дії, аналізує ситуацію та досягає результату, що викликає позитивні емоції та підвищує мотивацію до пізнання.

Гра сприяє розвитку наполегливості, самостійності та дослідницької поведінки, що є важливими компонентами пізнавальної активності в ранньому віці.

4. Дидактична гра «Чий голос?»

Ця гра спрямована на розвиток слухової уваги, пам'яті та уяви. Дитині пропонують прослухати звук, який відтворює тварина або звукова іграшка, після чого вона має впізнати та назвати або показати відповідний об'єкт. У процесі гри активізується слухове сприймання, формується вміння співвідносити звук із конкретним образом.

Гра також сприяє збагаченню уявлень про навколишній світ і розвитку мовлення. Для дітей, які ще не говорять, достатнім є вказування на відповідну картинку чи іграшку, що робить гру доступною для різного рівня розвитку.

5. Дидактична гра «Підбери за формою»

Метою гри є формування уявлень про геометричні форми та розвиток логічного мислення. Дитині пропонується набір фігур і відповідні вкладки або отвори. Завдання полягає в тому, щоб підібрати кожен фігуру до відповідного місця.

У процесі гри дитина вчиться аналізувати форму предметів, порівнювати їх та виконувати цілеспрямовані дії. Гра розвиває координацію рухів, послідовність дій і сприяє формуванню сенсорних еталонів.

6. Дидактична гра «Хто де живе?»

Гра спрямована на узагальнення знань дітей про тварин та їх середовище існування. Дитині пропонуються картки із зображенням тварин і різних середовищ (ліс, дім, вода).

Завдання полягає у правильному співвіднесенні тварини з місцем її проживання. У процесі гри дитина вчиться класифікувати об'єкти за змістовною ознакою, розширює знання про навколишній світ і встановлює логічні зв'язки.

7. Дидактична гра «Знайди пару»

Метою гри є розвиток асоціативного мислення та пам'яті. Дитині пропонуються парні зображення предметів, які потрібно співвіднести між собою. Під час гри дитина вчиться знаходити подібність, порівнювати та запам'ятовувати об'єкти.

Гра сприяє розвитку уваги, логічного мислення та здатності до узагальнення.

8. Дидактична гра «Велике – маленьке»

Гра спрямована на формування уявлень про величину предметів. Дитині пропонуються іграшки одного типу, але різного розміру, які потрібно розкласти за зростанням або зменшенням.

У процесі гри дитина вчиться порівнювати предмети, встановлювати відношення «більше – менше», що сприяє розвитку наочно-дійового мислення.

9. Дидактична гра «Що звучить?»

Метою гри є розвиток слухового сприймання та зосередженості. Дитина слухає звук і намагається визначити його джерело.

Гра сприяє формуванню вміння зосереджуватися, аналізувати слухову інформацію та співвідносити її з реальними об'єктами.

10. Дидактична гра «Доторкнись до...»

Гра спрямована на розвиток тактильного сприймання та сенсорного досвіду.

Дитина на дотик визначає вміст мішечка з різними наповнювачами. У процесі гри активізується сенсорне пізнання, розвивається здатність розрізняти властивості предметів.

11. Дидактична гра «Чим пахне?»

Метою гри є розвиток нюхового сприймання та асоціативного мислення. Дитина знайомиться з різними запахами та співвідносить їх із відповідними образами.

Гра сприяє розширенню сенсорного досвіду та активізації пізнавальної діяльності.

12. Дидактична гра «Склади малюнок»

Гра спрямована на розвиток зорового сприймання та вміння зіставляти частини цілого.

Дитина складає прості пазли, що сприяє розвитку логічного мислення, координації рухів та наполегливості.

13. Дидактична гра «Що зайве?»

Метою гри є розвиток логічного мислення та вміння класифікувати предмети. Дитина обирає зайвий об'єкт серед подібних і поступово вчиться обгрунтовувати свій вибір.

Гра стимулює аналіз, порівняння та узагальнення.

14. Дидактична гра «Хто що їсть?»

Гра спрямована на формування уявлень про харчові вподобання тварин та розвиток логічного мислення.

Дитина добирає відповідну їжу до кожної тварини, що сприяє закріпленню знань і розвитку причинно-наслідкових зв'язків.

15. Дидактична гра «Розклади за ознакою»

Метою гри є формування вміння класифікувати предмети за однією або кількома ознаками.

Дитина виконує завдання з поступовим ускладненням, що сприяє розвитку логічного мислення, уваги та пізнавальної ініціативи.

16. Дидактична гра «Що з чого зроблено?»

Метою гри є формування уявлень дітей про матеріали предметів (дерево, пластик, тканина, метал), розвиток сенсорного сприймання та пізнавального інтересу. Для гри використовуються предмети або іграшки, виготовлені з різних матеріалів.

Дорослий пропонує дитині обстежити предмети на дотик, звертаючи увагу на їхню твердість, вагу, температуру. У процесі гри дитина порівнює предмети між собою, вчиться помічати відмінності та встановлювати найпростіші зв'язки між властивостями та призначенням предметів. Гра сприяє розвитку дослідницької поведінки та збагаченню чуттєвого досвіду.

17. Дидактична гра «Котиться - не котиться»

Гра спрямована на розвиток елементарних уявлень про фізичні властивості предметів, формування причинно-наслідкових зв'язків та активізацію пізнавальної діяльності. Дитині пропонуються предмети різної форми (куля, куб, циліндр).

Разом із дорослим дитина перевіряє, які предмети котяться по похилій площині, а які залишаються на місці. У процесі гри дитина експериментує, робить перші узагальнення та отримує позитивні емоції від власних «відкриттів».

18. Дидактична гра «Допоможи іграшці»

Метою гри є розвиток мислення, уяви та здатності до вирішення простих проблемних ситуацій. Дорослий створює ігрову ситуацію, у якій іграшка «потрапила в труднощі» (наприклад, не може дістати м'яч або знайти доріжку додому).

Дитина має запропонувати спосіб допомоги, використовуючи доступні предмети. Гра стимулює ініціативність, творчість та формування елементарних навичок планування дій.

19. Дидактична гра «Збудуй вежу»

Гра спрямована на розвиток просторових уявлень, логічного мислення та цілеспрямованості дій. Дитині пропонується збудувати вежу з кубиків або інших будівельних матеріалів.

У процесі гри дитина експериментує з розміщенням предметів, вчиться планувати послідовність дій та досягати поставленого результату. Гра сприяє розвитку наполегливості та пізнавальної активності.

20. Дидактична гра «Що плаває, а що тоне?»

Метою гри є формування елементарних уявлень про властивості предметів через дослідницьку діяльність. Дитині пропонують опустити різні предмети у воду та спостерігати за результатом.

У ході гри дитина встановлює причинно-наслідкові зв'язки, робить прості висновки та розширює уявлення про навколишній світ. Гра проводиться під постійним наглядом дорослого.

21. Дидактична гра «Чого бракує?»

Гра спрямована на розвиток зорової пам'яті, уваги та логічного мислення. Дорослий показує дитині просту сюжетну картинку, а потім прибирає один елемент.

Завдання дитини - помітити відсутність і назвати або показати, чого не вистачає. Гра сприяє формуванню здатності до аналізу та осмислення побаченого.

22. Дидактична гра «Повтори за мною»

Метою гри є розвиток наслідувальної діяльності, уваги та пам'яті. Дорослий показує прості дії з предметами або рухи, які дитина має повторити.

У процесі гри формується вміння зосереджуватися, запам'ятовувати та відтворювати дії, що є важливою складовою пізнавальної активності в ранньому віці.

23. Дидактична гра «Де звучить?»

Гра спрямована на розвиток просторового слухового сприймання та уваги. Дорослий відтворює звук у різних частинах кімнати, а дитина визначає напрямок або місце, звідки він лунає.

Гра сприяє розвитку орієнтування в просторі та сенсорної чутливості.

24. Дидактична гра «Знайди шлях»

Метою гри є розвиток просторового мислення та планування дій. Дитині пропонується простий лабіринт або доріжка, по якій потрібно провести іграшку до мети.

У процесі гри дитина вчиться аналізувати ситуацію, приймати рішення та досягати результату.

25. Дидактична гра «Що буде далі?»

Гра спрямована на розвиток логічного мислення та передбачення. Дитині пропонуються прості послідовні зображення або дії (наприклад, миття рук, одягання).

Дитина має визначити наступний крок. Гра сприяє формуванню причинно-наслідкових зв'язків та узагальнення досвіду.

26. Дидактична гра «Хто де живе взимку?»

Метою гри є розширення знань дітей про тварин та сезонні зміни в природі, розвиток узагальнення та класифікації. Дитині пропонуються картки з тваринами та картки із зображенням середовищ взимку (сніг, ліс, вода, дім).

Завдання дитини - розмістити тварин у правильне середовище. Педагог може ставити навідні запитання: «Де ховається заєць узимку?» або «Куди пташки летять, коли холодно?». Гра формує елементарні природознавчі уявлення та розвиває логічне мислення.

27. Дидактична гра «Сенсорний ряд»

Мета гри - розвиток сенсорного сприймання та порівняння властивостей предметів. Дитині пропонується набір предметів із різними текстурами, розмірами, вагою або температурою.

Завдання полягає у впорядкуванні предметів за певною ознакою: «від найменшого до найбільшого», «від м'якшого до твердого». Гра активізує спостережливість, сенсорне пізнання та елементарні навички узагальнення.

28. Дидактична гра «Що ховається під ковпачком?»

Мета - розвиток причинно-наслідкового мислення та пізнавального інтересу. Дитині пропонуються кілька ковпачків, під якими ховаються

предмети або іграшки. Завдання дитини - відкрити ковпачок і визначити, що сховано.

Дорослий може ставити запитання: «Що може бути тут?» або підказувати під час експериментування. Гра формує навички пошукової діяльності, увагу та допитливість.

29. Дидактична гра «Слухай і повторюй»

Мета гри - розвиток слухової уваги, пам'яті та наслідувальної діяльності. Дорослий подає серію простих звуків або простих ритмічних рухів (удари по барабану, дзвіночку), а дитина повторює їх у тій же послідовності.

Гра тренує слухову пам'ять, здатність до точного відтворення та послідовність дій, що є важливою складовою пізнавальної активності.

30. Дидактична гра «Побудуй шлях для машинки»

Мета - розвиток просторового мислення, координації рухів та планування дій. Дитині пропонується побудувати простий маршрут із блоків, доріжок або кубиків для іграшкової машинки, після чого перевірити, чи може машинка проїхати шлях.

Педагог підказує, заохочує до самостійних рішень та експериментів. Гра стимулює логіку, аналітичне мислення та навички причинно-наслідкових висновків.

Пропонований вище комплекс дидактичних ігор для розвитку пізнавальної активності дітей раннього віку в умовах закладу дошкільної освіти є важливим педагогічним інструментом, що забезпечує цілеспрямоване стимулювання ключових компонентів пізнавальної діяльності - мотиваційного, операційного та емоційно-вольового.

Використання таких ігор ґрунтується на чітко визначених критеріях та показниках розвитку пізнавальної активності, що дозволяють оцінювати

рівень прояву пізнавального інтересу, характер і ефективність дій, здатність до узагальнення та осмислення інформації [34].

Слід зауважити, що дидактичні ігри спрямовані на розвиток конкретних пізнавальних умінь і навичок: сенсорного сприймання, уваги, пам'яті, логічного та причинно-наслідкового мислення, просторової орієнтації, уяви, творчості, пізнавальної ініціативи та самостійності.

Методологічно важливо, що ігрові завдання інтегрують спостереження, дослідницьку діяльність та експериментування, поєднуючи навчальні та розвивальні цілі з емоційно-позитивною діяльністю, що створює сприятливе середовище для формування внутрішньої мотивації до пізнання.

Важливо, що використання поданих вище ігор дозволяє також здійснювати системну діагностику пізнавальної активності на різних рівнях - від пасивного спостереження за предметами до цілеспрямованого дослідження та символічної ігрової діяльності, що відповідає принципам зони найближчого розвитку та провідної діяльності [35].

Таким чином, використання дидактичних ігор забезпечує не лише розвиток пізнавальних умінь та навичок, але й дозволяє адаптувати педагогічний вплив відповідно до вікових та індивідуальних особливостей дітей, підтримувати активність у предметно-ігровому середовищі, формувати дослідницький підхід до світу та стимулювати самостійне пізнання.

Це підтверджує вагомість ролі дидактичних ігор як методологічної та практичної основи для розвитку пізнавальної активності дітей раннього віку в умовах сучасного закладу дошкільної освіти, забезпечує ефективну реалізацію діяльнісного, культурно-історичного та особистісно орієнтованого підходів у дошкільній освіті [36].

Висновки до розділу 2

У розділі 2 здійснено ґрунтовний аналіз організаційно-методичних аспектів розвитку пізнавальної активності дітей раннього віку в умовах

закладу дошкільної освіти, що дало змогу системно обґрунтувати підхід до формування пізнавальної діяльності, визначити критерії та показники її розвитку, розробити та апробувати комплекс методик діагностики, а також створити дидактичний комплекс ігор як ефективний засіб стимулювання пізнавальної активності.

У процесі дослідження встановлено, що пізнавальна активність дітей раннього віку є багатокomпонентним утворенням, яке проявляється через мотиваційне прагнення до пізнання, цілеспрямовані пізнавальні дії, здатність до узагальнення та осмислення інформації, а також емоційно-позитивне ставлення до нових об'єктів і явищ. Ці положення підтверджуються працями В. Виготського, який наголошував на соціально-опосередкованому характері розвитку психічних функцій, та О. Леонтьєва, який розглядав діяльність як провідний чинник психічного розвитку дитини.

О. Запорожець підкреслював роль предметної діяльності у формуванні базових пізнавальних умінь у ранньому віці. Крім того, ідеї Марії Монтесорі щодо створення спеціально організованого середовища для самостійного навчання підтверджують ефективність активного освоєння знань через ігрову та дослідницьку діяльність.

У зв'язку з цим розвиток пізнавальної активності потребує комплексного підходу, що охоплює не лише організацію предметно-ігрового середовища та педагогічного супроводу, а й системну діагностику та оцінку рівня прояву пізнавальної діяльності на основі чітко визначених критеріїв і показників [37].

Критерії, визначені у дослідженні, дозволяють оцінювати прояви пізнавальної активності в мотиваційному, пізнавально-діяльнісному та емоційно-вольовому аспектах, а показники забезпечують можливість детальної фіксації індивідуальних особливостей дітей, виявлення сильних сторін та зон, що потребують корекції чи стимулювання. Така системність створює передумови для об'єктивного та надійного аналізу рівня пізнавальної активності, простежування динаміки її розвитку та визначення індивідуальної траєкторії зростання кожної дитини.

Методики діагностики, відібрані та адаптовані для дітей раннього віку, відповідають специфічним віковим особливостям, включаючи обмежені мовленнєві можливості, короткий період уваги, переважання наочно-дійового мислення та потребу у безпосередній взаємодії з предметами [38].

Зокрема, педагогічне спостереження дозволяє оцінити ініціативність, цілеспрямованість, наполегливість та емоційну реакцію на пізнавальні завдання, ігрові діагностичні завдання - виявити здатність дитини до експериментування, узагальнення та формування причинно-наслідкових зв'язків, а бесіди з батьками та педагогами - доповнити дані спостережень інформацією про прояви пізнавальної активності у домашніх і соціальних умовах.

Застосування таких методик забезпечує не лише системність збору даних, а й валідність результатів, оскільки дозволяє фіксувати як безпосередні, так і опосередковані прояви пізнавальної діяльності, що є надзвичайно важливим для дітей раннього віку з огляду на їхню високу чутливість до контексту та обмежені комунікативні навички.

Крім того, інтеграція різних методик (спостереження, ігрові завдання, аналіз продуктів діяльності) відповідає сучасним рекомендаціям щодо забезпечення комплексності педагогічної діагностики, викладеним у Базовому компоненті дошкільної освіти України, який визначає необхідність поєднання навчальної та ігрової діяльності, створення доступного предметного середовища та диференційованого підходу до кожної дитини [39].

Запропонований комплекс дидактичних ігор довів свою методичну доцільність як ефективний засіб стимулювання пізнавальної активності дітей раннього віку. Ігри охоплюють широкий спектр пізнавальних завдань — розвиток сенсорного сприймання, уваги, пам'яті, мислення, логіки, уяви, мовлення та пізнавальної ініціативи.

Завдяки ігровій формі діти активно взаємодіють із предметним середовищем, виконують дослідницькі дії, експериментують, роблять прості

узагальнення, встановлюють причинно-наслідкові зв'язки та отримують позитивний емоційний досвід.

Дидактичні ігри забезпечують поступовість і варіативність впливу, дозволяють диференціювати завдання відповідно до рівня розвитку кожної дитини та інтегрувати його в інші види діяльності в умовах закладу дошкільної освіти, що відповідає принципам діяльнісного, культурно-історичного та особистісно орієнтованого підходів у дошкільній освіті, а також ідеям М. Монтесорі щодо створення освітнього середовища, що стимулює самостійну активність, досліди та пізнавальні відкриття.

Методологічне значення отриманих результатів полягає у тому, що комплекс критеріїв, показників, методик діагностики та дидактичних ігор утворює цілісну систему організаційно-методичного забезпечення розвитку пізнавальної активності дітей раннього віку. Його застосування дає змогу поєднувати оцінку рівня сформованості пізнавальної діяльності з активним педагогічним впливом, спрямованим на стимулювання допитливості, ініціативності та самостійності дитини.

Отримані узагальнення створюють підґрунтя для експериментальної перевірки ефективності комплексу запропонованих ігор та розробки рекомендацій для практичної діяльності педагогів у закладах дошкільної освіти, що забезпечує системність і наукову обґрунтованість організації пізнавальної діяльності дітей раннього віку [40].

Таким чином, результати розділу 2 свідчать про те, що цілеспрямована організація методичного забезпечення розвитку пізнавальної активності, яка поєднує комплексну діагностику з систематичним застосуванням дидактичних ігор, є ефективним засобом формування пізнавальної діяльності дітей раннього віку. Такий підхід створює умови для виявлення індивідуальних особливостей кожної дитини, підтримки внутрішньої мотивації до пізнання, розвитку допитливості, самостійності та ініціативності у процесі пізнавальної діяльності. Крім того, системне використання дидактичних ігор дозволяє формувати перші навички самостійного

планування дій, аналізу результатів, встановлення причинно-наслідкових зв'язків та активного опанування навколишнього світу, що є основою подальшого інтелектуального та особистісного розвитку.

Водночас такий підхід забезпечує науково обґрунтовану основу для подальшого експериментального дослідження та впровадження отриманих результатів у практику закладу дошкільної освіти. Це відповідає положенням Базового компоненту дошкільної освіти України, які визначають пріоритет формування ключових компетентностей дитини через гру та дослідницьку діяльність. Під ключовими компетентностями розуміються інтегровані результати розвитку, що включають здатність до самостійного мислення, активного пізнання, соціальної взаємодії, прийняття рішень, прояву ініціативи та творчості. Таким чином, створення цілісної системи методичного забезпечення, що поєднує діагностику, дидактичні ігри та організацію предметно-ігрового середовища, сприяє формуванню цих компетентностей у ранньому віці, забезпечує гармонійний розвиток дитини та закладає основу для подальшого успішного навчання і соціалізації [41].

РОЗДІЛ 3

ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ РОЗВИТКУ ПІЗНАВАЛЬНОЇ АКТИВНОСТІ ДІТЕЙ РАНЬОГО ВІКУ ЗАСОБАМИ ІГОР

3.1. Діагностика стану сформованості пізнавальної активності дітей раннього дошкільного віку

Експериментальне дослідження було проведено з метою виявлення стану сформованості пізнавальної активності дітей раннього віку в умовах закладу дошкільної освіти, що дозволило оцінити рівень проявів інтересу до пізнання, ініціативності, самостійності, активності та емоційного залучення дітей у взаємодії з предметним та ігровим середовищем.

Дослідження здійснювалося на базі закладу дошкільної освіти № «Усмішка» в групі раннього віку «Теремок», у якому взяли участь 15 дітей віком від 2 до 3 років.

Враховуючи специфіку віку, коли провідними способами пізнання є предметно-практична діяльність, сенсорне сприймання, наочно-дійове мислення та ігрова взаємодія, діагностика проводилася у природних для дітей умовах.

Це дозволяло максимально точно фіксувати прояви пізнавальної активності у звичних ситуаціях, не створюючи додаткового стресу для дітей і забезпечуючи природність їхньої поведінки.

Основна мета констатувального етапу полягала у визначенні рівня сформованості пізнавальних інтересів, самостійності, ініціативності, концентрації уваги, емоційної включеності та активності дітей під час взаємодії з предметами та дорослими.

Для досягнення поставленої мети було визначено низку завдань. По-перше, необхідно було з'ясувати, наскільки діти проявляють інтерес до нових предметів, завдань і явищ, їхню допитливість та прагнення активно досліджувати оточуюче середовище [42].

По-друге, оцінювалася самостійність та ініціативність дитини у виборі способів дії, здатність виконувати завдання без постійного контролю або підказок дорослого.

По-третє, аналізувалася здатність зосереджувати увагу та утримувати її протягом часу, необхідного для виконання завдання, а також уміння самостійно завершувати почату діяльність.

По-четверте, фіксувалися елементарні дослідницькі дії - пробування, порівняння, експериментування з різними предметами, пошук різних варіантів дії.

По-п'яте, аналізувався емоційний відгук дитини на пізнавальні стимули: прояви радості, захоплення, зацікавленості, здивування чи невдоволення.

Для реалізації завдань дослідження використовувався комплекс взаємодоповнювальних методів. Провідним методом стало педагогічне спостереження, яке проводилося під час вільної предметно-ігрової діяльності, виконання предметно-практичних дій та взаємодії з дорослим.

Під час спостереження фіксувалися прояви заздалегідь визначених показників: інтерес до нових об'єктів, прагнення досліджувати їх різними способами, цілеспрямованість дій, спроби самостійно завершити завдання, прояви ініціативи, а також реакція на труднощі та необхідність у підтримці дорослого.

Спостереження велося як у режимних моментах, так і під час організованих ігрових ситуацій, що дозволяло оцінити поведінку дитини в різних контекстах.

Для поглиблення діагностики були організовані ігрові завдання, адаптовані до віку дітей, що виконували роль міні-експериментів і спрямовані на розвиток пізнавальної активності.

Дітям пропонувалися завдання на пошук схованих предметів, порівняння об'єктів за формою, кольором чи величиною, збір простих конструкцій (пірамідок, вкладишів), вибір відповідного предмета для

виконання дії. Аналіз виконання завдань дозволяв оцінити рівень самостійності, здатність планувати послідовність дій, прояви ініціативи та допитливості, а також реакцію на допомогу дорослого - від повної самостійності до потреби у постійних підказках [43].

Особлива увага приділялася спостереженню невербальних проявів: міміки, жестів, інтонації голосу, що відображають емоційну включеність дитини у пізнавальну діяльність.

Крім того, аналізувалися продукти діяльності дітей - елементарні конструкції з кубиків, малюнки, аплікації та інші результати творчо-практичних дій. Це дозволило простежити прагнення дітей довести почату діяльність до результату, повторювати завдання, ускладнювати виконання дій та експериментувати з матеріалом.

Важливим аспектом діагностики була взаємодія з дітьми під час коротких бесід та запитань, що допомогло оцінити розуміння інструкцій, готовність до спілкування та активність у вербальній формі. Оцінка результатів проводилася за визначеними критеріями: мотиваційним, діяльнісним та когнітивним, з урахуванням відповідних показників. На основі комплексного аналізу було визначено три рівні сформованості пізнавальної активності: високий, середній та низький.

Результати засвідчили, що більшість дітей у досліджуваній групі демонструють середній та низький рівень пізнавальної активності, що проявляється у нестійкому інтересі до пізнавальної діяльності, потребі у постійній емоційній підтримці дорослого та обмеженій самостійності у виконанні завдань.

Разом із тим були виявлені діти з високим рівнем пізнавальної активності, які активно досліджують предмети, ініціюють нові способи дій та проявляють позитивне емоційне ставлення до пізнавальних завдань.

Отримані результати констатувального етапу експерименту підтвердили важливість систематичної роботи з розвитку пізнавальної активності дітей

раннього віку та стали методологічною основою для розробки програми розвитку пізнавальної активності засобами дидактичних ігор.

Діагностичні дані дозволяють чітко визначити індивідуальні потреби кожної дитини, зонування навчальних завдань та розробку диференційованих стратегій педагогічного впливу, що забезпечує оптимальні умови для формування стійкої пізнавальної активності та зацікавленості дітей до самостійного пізнання навколишнього світу.

Таким чином, констатувальна діагностика дозволила виявити рівень сформованості пізнавальної активності дітей раннього віку, підкреслила актуальність цілеспрямованого педагогічного впливу, визначила потребу у використанні ігрових та предметно-практичних засобів для стимулювання пізнавальної діяльності та створила надійну методологічну основу для наступного експериментального етапу дослідження [44].

Методологічне значення проведеної діагностики полягає у формуванні цілісного уявлення про рівень сформованості пізнавальної активності дітей раннього віку та встановленні об'єктивних показників, що відображають мотиваційний, діяльнісно-пізнавальний та емоційно-вольовий аспекти їхньої пізнавальної поведінки.

Використання комплексного підходу, що поєднував педагогічне спостереження, ігрові діагностичні завдання, аналіз предметно-ігрової діяльності та вербальні та невербальні реакції дітей, забезпечило системне та достовірне оцінювання проявів пізнавальної активності у природних для дитини умовах. Проведена діагностика дозволила виділити рівні сформованості пізнавальної активності - високий, середній та низький - та визначити індивідуальні особливості кожної дитини, її потребу у підтримці дорослого, ступінь самостійності та здатність до самостійного пошуку та дослідження.

Отримані результати не лише підтвердили актуальність цілеспрямованого педагогічного впливу на розвиток пізнавальної активності, але й створили надійну методологічну основу для подальшого

експериментального впровадження дидактичних ігор як засобу стимулювання дослідницької діяльності, формування уваги, допитливості, логічного та сенсорного мислення, а також розвитку самостійності та позитивного емоційного ставлення до пізнання.

Таким чином, діагностичний етап забезпечив науково обґрунтовану базу для планування диференційованих та ефективних педагогічних заходів у процесі експериментальної роботи, що спрямовані на комплексний розвиток пізнавальної активності дітей раннього віку в умовах закладу дошкільної освіти.

3.2. Розробка та впровадження програми розвитку пізнавальної активності дітей раннього віку засобами дидактичних ігор

Розвиток пізнавальної активності дітей раннього віку є одним із провідних завдань сучасної системи дошкільної освіти, оскільки саме в цей віковий період закладаються основи інтелектуального, емоційного та особистісного становлення дитини.

Ранній вік характеризується високою чутливістю до педагогічних впливів, інтенсивним розвитком сенсорних процесів, формуванням наочно-дійового мислення, активним оволодінням предметною діяльністю та первинними формами пізнавальної ініціативи. Саме в цей період у дитини виникає природна потреба досліджувати навколишній світ, маніпулювати предметами, спостерігати за результатами власних дій, що створює сприятливі передумови для розвитку пізнавальної активності [45].

Водночас без спеціально організованого педагогічного супроводу ці можливості можуть реалізовуватися фрагментарно та несистемно, що зумовлює необхідність цілеспрямованої роботи з розвитку пізнавальної активності дітей раннього віку.

Аналіз результатів констатувального етапу експериментального дослідження засвідчив, що більшість дітей групи раннього віку «Теремок» має

середній та низький рівень сформованості пізнавальної активності. Це виявлялося у нестійкому інтересі до пізнавальних завдань, короткочасній зосередженості уваги, обмеженій самостійності у виборі способів дії, а також у потребі постійної допомоги з боку дорослого.

У зв'язку з цим виникла об'єктивна потреба у розробленні та впровадженні спеціальної програми, спрямованої на активізацію пізнавальної діяльності дітей раннього віку з урахуванням їхніх вікових та індивідуальних особливостей.

З цією метою була розроблена *програма розвитку пізнавальної активності дітей раннього віку засобами дидактичних ігор*, яка передбачала системне та послідовне використання ігрових методів як провідного інструменту стимулювання пізнавального інтересу, самостійності та дослідницької поведінки дітей.

Вибір дидактичної гри як основного засобу реалізації програми зумовлений тим, що гра є природною формою діяльності дитини раннього віку, у межах якої найефективніше поєднуються емоційна привабливість, активна діяльність та пізнавальний зміст. Саме в грі дитина виявляє ініціативу, експериментує, повторює дії, перевіряє власні припущення та отримує безпосередній сенсорний досвід.

Програма реалізовувалася в умовах закладу дошкільної освіти № 8 «Усмішка» з дітьми віком від двох до трьох років. У процесі її впровадження враховувалися вікові психологічні особливості дітей раннього віку, зокрема сенсомоторний характер пізнання, домінування наочно-дійового мислення, короткий період концентрації уваги, потреба у багаторазовому повторенні дій та безпосередньому контакті з предметами.

Важливу роль у реалізації програми відігравав педагог, який виступав не лише організатором ігрової діяльності, а й активним учасником взаємодії з дитиною, джерелом емоційної підтримки, мовленнєвого супроводу та зразком пізнавальної поведінки.

Основною метою програми було створення системи педагогічних умов, спрямованих на розвиток пізнавальної активності дітей через дидактичні ігри, які стимулюють допитливість, ініціативність, самостійність та формування елементарних пізнавальних умінь у природному для дитини ігровому контексті.

Досягнення цієї мети передбачало не лише розширення сенсорного та предметного досвіду дітей, а й формування позитивного емоційного ставлення до пізнавальної діяльності, що є важливою умовою її подальшого розвитку.

Зміст програми будувався на принципах системності, поступовості, доступності та варіативності, що дозволяло забезпечити послідовний розвиток пізнавальної активності дітей. На початковому етапі особлива увага приділялася сенсорному розвитку та формуванню первинних уявлень про властивості предметів. Дидактичні ігри цього напрямку були спрямовані на розрізнення кольору, форми, величини, текстури предметів, їх сортування та співвіднесення за заданими ознаками.

У процесі виконання ігрових завдань педагог активно коментував дії дітей, збагачував їхній словниковий запас, заохочував до повторення дій і самостійного вибору способів виконання завдань. Поступове ускладнення ігрового матеріалу та включення сенсорних вправ у повсякденну діяльність сприяли формуванню стійкого інтересу до пізнання та розвитку сенсорних еталонів.

Наступним важливим напрямом реалізації програми був розвиток предметно-практичної діяльності, у процесі якої діти активно взаємодіяли з предметами, експериментували з різними матеріалами та способами дії. Дидактичні ігри цього спрямування створювали умови для формування причинно-наслідкових зв'язків, розвитку мислення, наполегливості та вміння доводити діяльність до завершення.

Особливе значення мало створення проблемних ігрових ситуацій, у яких дитина мала самостійно знайти спосіб дії, а педагог надавав лише мінімальну

допомогу, стимулюючи самостійність і ініціативу. Така організація діяльності сприяла переходу від наслідувальних дій до більш усвідомлених і цілеспрямованих форм пізнавальної поведінки.

Важливою складовою програми стала організація пізнавально-дослідницьких ігор, які дозволяли дітям самостійно спостерігати за властивостями предметів і явищ, порівнювати результати власних дій та робити елементарні висновки.

У процесі таких ігор формувалася здатність до аналізу, порівняння, узагальнення на доступному для раннього віку рівні. Педагог підтримував інтерес дітей до дослідження, заохочував вербальне та невербальне вираження результатів діяльності, формував позитивне емоційне ставлення до процесу пізнання та експериментування.

Особлива увага у процесі реалізації програми приділялася створенню сприятливого емоційно-психологічного середовища, у якому кожна дитина відчувала підтримку, прийняття та успіх. Атмосфера доброзичливості, довіри та заохочення сприяла зниженню тривожності, підвищенню впевненості у власних можливостях та активізації пізнавальної ініціативи [46].

Регулярне використання дидактичних ігор у поєднанні з позитивним емоційним підкріпленням дозволило сформувати у дітей стійкий інтерес до пізнавальної діяльності та бажання брати участь у нових ігрових завданнях.

Результати реалізації програми засвідчили позитивну динаміку у розвитку пізнавальної активності дітей раннього віку. Діти стали більш зацікавленими у пізнавальних іграх, довше утримували увагу, частіше проявляли самостійність і ініціативу, активніше використовували предмети для дослідження та експериментування.

Спостерігалось зростання здатності до порівняння, класифікації та співвіднесення предметів, підвищення наполегливості у досягненні результату, а також збагачення емоційного реагування у процесі пізнавальної діяльності.

Таким чином, реалізація програми розвитку пізнавальної активності дітей раннього віку засобами дидактичних ігор засвідчила її високу

педагогічну ефективність та методичну доцільність. Запропонована програма забезпечує цілісний розвиток мотиваційного, діяльнісного та емоційно-вольового компонентів пізнавальної активності, створює умови для формування стійкого інтересу до пізнання, розвитку самостійності, ініціативності та готовності до подальшого навчання.

Отримані результати підтверджують доцільність системного використання дидактичних ігор у роботі з дітьми раннього віку та створюють логічну основу для подальшого аналізу результатів формувального етапу експериментального дослідження.

Методологічною основою розробленої програми розвитку пізнавальної активності дітей раннього віку засобами дидактичних ігор стали положення сучасної психології та педагогіки дитинства, які розглядають дитину як активного суб'єкта пізнання, здатного до самостійного засвоєння досвіду у процесі предметної та ігрової діяльності.

Програма ґрунтується на інтеграції культурно-історичного, діяльнісного, особистісно орієнтованого та компетентнісного підходів, що забезпечує її наукову обґрунтованість і практичну значущість.

Відповідно до положень культурно-історичного підходу, започаткованого Л. Виготським, розвиток пізнавальної активності дитини розглядається як процес, що відбувається у взаємодії з дорослим і предметно-соціальним середовищем.

У межах програми педагог виступає фасилітатором пізнавальної діяльності, який організовує ігрові ситуації в зоні найближчого розвитку дитини, поступово передаючи їй ініціативу та відповідальність за власні дії. Така організація педагогічної взаємодії дозволяє забезпечити оптимальний баланс між підтримкою та самостійністю, що є необхідною умовою розвитку пізнавальної активності у ранньому віці.

Вагоме значення для методологічного обґрунтування програми має діяльнісний підхід, представлений у працях О. Леонтьєва та О. Запорожця, згідно з яким розвиток психічних процесів відбувається у діяльності та через

діяльність. Саме тому дидактична гра у програмі розглядається не як допоміжний засіб, а як провідна форма організації пізнавальної діяльності дітей раннього віку.

У процесі ігрових дій дитина не лише засвоює знання про властивості предметів, а й оволодіває способами пізнавальної діяльності: пробуванням, експериментуванням, порівнянням, узагальненням, що поступово формує її пізнавальну самостійність.

Особистісно орієнтований підхід у програмі реалізується через урахування індивідуальних темпів розвитку, інтересів і можливостей кожної дитини. Дидактичні ігри добиралися таким чином, щоб забезпечити варіативність завдань, можливість вибору та багаторазового повторення дій без примусу [47].

Це дозволяло створити ситуацію успіху для кожної дитини, що позитивно впливало на формування внутрішньої мотивації до пізнавальної діяльності та підтримувало стійкий інтерес до ігор. Визнання унікальності кожної дитини та її права на власний темп розвитку сприяло формуванню позитивного емоційного ставлення до процесу пізнання.

Компетентнісний підхід, що набуває особливої актуальності в умовах модернізації дошкільної освіти, також знайшов відображення у структурі та змісті програми. Розвиток пізнавальної активності розглядається не лише як накопичення знань, а як формування здатності дитини діяти, досліджувати, ставити запитання, шукати способи розв'язання проблемних ситуацій.

Дидактичні ігри спрямовані на формування елементарних пізнавальних компетентностей, зокрема сенсорної, предметно-практичної та дослідницької, що є важливим підґрунтям для подальшого навчання та розвитку дитини.

Методологічно важливим є також дотримання принципу наступності та поступовості у розвитку пізнавальної активності. Програма передбачає поетапне ускладнення ігрових завдань, що відповідає закономірностям психічного розвитку дітей раннього віку.

На початкових етапах акцент робився на простих маніпулятивних діях і сенсорному досвіді, згодом - на встановленні елементарних зв'язків між предметами та явищами, а на завершальних етапах - на організації простих дослідницьких ігор. Така логіка побудови програми забезпечувала плавний перехід від елементарних форм пізнавальної активності до більш складних і усвідомлених.

Важливим методологічним принципом реалізації програми є принцип інтеграції різних видів діяльності. Дидактичні ігри поєднувалися з руховою, мовленнєвою, художньо-творчою діяльністю, що сприяло комплексному розвитку дитини та активізації різних психічних процесів.

Інтеграція різних видів діяльності дозволяла уникнути перевантаження дітей, підтримувала інтерес та забезпечувала природний характер пізнавальної діяльності.

Окремої уваги заслуговує методологічне обґрунтування ролі предметно-ігрового середовища у реалізації програми. Середовище розглядалося як активний чинник розвитку, що стимулює пізнавальну активність дитини та створює можливості для самостійного вибору діяльності.

Наявність різноманітних, безпечних і доступних матеріалів дозволяла дітям реалізовувати власні пізнавальні наміри, експериментувати та проявляти ініціативу, що відповідало сучасним уявленням про розвивальне середовище закладу дошкільної освіти.

Таким чином, методологічна обґрунтованість програми розвитку пізнавальної активності дітей раннього віку засобами дидактичних ігор полягає у поєднанні провідних наукових підходів, дотриманні принципів вікової доцільності, системності, поступовості та особистісної орієнтації.

Це забезпечує цілісний характер програми, її відповідність закономірностям психічного розвитку дітей раннього віку та підвищує ефективність педагогічного впливу. Запропонована програма створює надійне методологічне підґрунтя для подальшого аналізу результативності

формульованого етапу експериментального дослідження та узагальнення отриманих емпіричних даних [48].

Важливо зазначити, що методологічні засади розробленої програми узгоджуються з положеннями Базового компонента дошкільної освіти України, який є Державним стандартом дошкільної освіти та визначає цілі, зміст і очікувані результати розвитку дітей дошкільного віку.

У Базовому компоненті акцентується увага на необхідності забезпечення цілісного розвитку дитини, формування її пізнавальної компетентності, допитливості, самостійності та здатності до активної взаємодії з навколишнім світом.

Згідно з вимогами Базового компонента дошкільної освіти України, освітній процес у закладі дошкільної освіти має будуватися з урахуванням вікових та індивідуальних особливостей дітей, з опорою на провідну для раннього віку діяльність — предметну та ігрову.

Особливе значення у документі надається освітнім лініям «Дитина в сенсорно-пізнавальному просторі», «Гра дитини» та «Дитина в природному довкіллі», у межах яких передбачається формування сенсорного досвіду, розвиток дослідницьких дій, умінь спостерігати, порівнювати, експериментувати та робити елементарні висновки.

Запропонована програма розвитку пізнавальної активності дітей раннього віку засобами дидактичних ігор повністю відповідає зазначеним вимогам, оскільки її зміст спрямований на розвиток сенсорно-пізнавальних, предметно-практичних і дослідницьких умінь у процесі ігрової діяльності.

Дидактичні ігри, використані в програмі, забезпечують активну участь дитини в освітньому процесі, створюють умови для самостійного вибору способів дії, розвитку ініціативності та пізнавального інтересу, що узгоджується з компетентнісним підходом, задекларованим у Базовому компоненті.

Крім того, Базовий компонент дошкільної освіти України підкреслює важливість створення розвивального предметно-ігрового середовища як

необхідної умови реалізації освітніх завдань. У цьому контексті предметно-ігрове середовище розглядається не як пасивний фон, а як активний чинник розвитку дитини, що стимулює її пізнавальну активність, допитливість та дослідницьку поведінку.

Саме такий підхід реалізовано у розробленій програмі, де дидактичні ігри інтегруються у повсякденну діяльність дітей та виступають ефективним засобом розвитку пізнавальної активності.

Таким чином, включення положень Базового компонента дошкільної освіти України до методологічної основи програми забезпечує її відповідність державному стандарту, підсилює наукову обґрунтованість та підтверджує доцільність використання дидактичних ігор як провідного засобу розвитку пізнавальної активності дітей раннього віку в умовах закладу дошкільної освіти.

3.3. Результати формувального експерименту: порівняльний аналіз ефективності та методичні рекомендації

Після завершення формувального етапу експериментального дослідження було проведено повторну діагностику рівня сформованості пізнавальної активності дітей раннього дошкільного віку групи «Теремок» закладу дошкільної освіти № 8 «Усмішка».

Основною метою повторної діагностики було визначення ефективності впровадженої програми розвитку пізнавальної активності засобами дидактичних ігор та виявлення позитивної динаміки у формуванні ключових компонентів пізнавальної діяльності: мотиваційного, діяльнісного та когнітивного.

Діагностика здійснювалася за попередньо визначеними критеріями та показниками, що забезпечувало об'єктивність і порівнянність результатів із констатувальним етапом дослідження. Аналіз даних показав, що після реалізації програми значно зросла зацікавленість дітей до предметно-ігрового

середовища, що проявлялося у більш частому та активному включенні дітей у пізнавальну діяльність, ініціативі у виборі ігрових матеріалів та самостійності у виконанні завдань.

Діти стали більш зацікавленими у дослідженні нових предметів і явищ, проявляли допитливість та прагнення до самостійного пошуку способів дії, що свідчить про підвищення мотиваційного компонента пізнавальної активності [49].

На особливу увагу заслуговують спостереження за дітьми під час ігор у кожному з блоків програми. Перший блок був спрямований на сенсорний розвиток та формування первинних уявлень про властивості предметів. У грі «Чарівний мішечок» діти витягували предмети, не бачачи їх, і намагалися описати форму, текстуру та вагу. Діти починали з простих визначень («круглий», «м'який») і поступово переходили до більш складних («груба поверхня», «важкий для мого віку»).

Педагог стимулював дітей ставити запитання один одному, пропонував повторювати завдання з різними предметами, що формувало навички порівняння та класифікації та закріплювало сенсорні еталони. Під час гри «Сортування за кольором та формою» діти самостійно вибирали предмети для сортування, співставляли їх за кількома ознаками одночасно, що сприяло розвитку первинного логічного мислення та когнітивних структур.

Другий блок передбачав розвиток предметно-практичної діяльності та формування активних способів дій з предметами. У грі «Будівнички» діти конструювали будинки з блоків різної форми та розміру, підбирали матеріали для стійкої конструкції та оцінювали результат.

Спостерігалось, що діти із початково низьким рівнем пізнавальної активності почали активно пробувати різні способи складання, оцінювати стійкість конструкцій і самостійно змінювати їх у разі нестійкості. В іграх «Що куди підходить?» та «Перелий – пересип» діти експериментували з рідинами та дрібними предметами, вивчали їхні властивості та причинно-наслідкові зв'язки.

Педагог лише направляв увагу дітей на безпечні способи дій, що відповідало принципам Монтесорі про самостійне освоєння навичок через практичну діяльність. Такі ігри формують навички самостійного мислення, здатність до прогнозування результату та прийняття рішень, стимулюють активну роль дитини в пізнанні та експериментуванні.

Третій блок орієнтувався на пізнавально-дослідницькі ігри, що стимулюють допитливість та формування перших експериментальних навичок. У грі «Що тоне, що плаває?» діти самостійно досліджували властивості предметів у воді, порівнювали результати, намагалися пояснити явища.

Педагог заохочував дітей висловлювати свої гіпотези, коментувати результати та робити елементарні висновки. Аналогічно, під час гри «Хто залишив слід?» діти використовували різні матеріали для створення відбитків і вчилися порівнювати їх, визначати подібності та відмінності. Такі ігри сприяли формуванню елементарних логічних операцій, розвитку спостережливості, уваги та мовленнєвих навичок через вербальне описування результатів.

Для підвищення ефективності програми велике значення мала адаптація дидактичних ігор під індивідуальні потреби дітей. Педагог, спостерігаючи за дітьми під час ігор, визначав рівень сформованості сенсорних умінь, когнітивних навичок, активності та ініціативності [50].

Для дітей із низьким рівнем пізнавальної активності використовувалися короткі завдання з простими предметами, де акцент робився на безпосередньому сприйнятті, тактильному відчутті та простих експериментах. Для дітей із середнім рівнем завдання ускладнювалися: вони самостійно обирали матеріали, складали конструкції, робили порівняння та висновки. Діти з високим рівнем пізнавальної активності отримували творчі завдання, що стимулювали комплексний аналіз, нестандартні рішення та обговорення результатів з групою.

Такий підхід відповідає принципам варіативності, поступовості та індивідуалізації, а також положенням Базового компонента дошкільної освіти України, що підкреслює необхідність створення доступного, безпечного та гнучкого середовища, яке враховує індивідуальні потреби та темпи розвитку кожної дитини.

Порівняльний аналіз констатувального та формувального етапів експерименту підтвердив позитивну динаміку: кількість дітей із низьким рівнем пізнавальної активності суттєво зменшилася, частка дітей із середнім і високим рівнями зростає. Діти проявляли більшу мотивацію до пізнання, здатність до самостійного вирішення завдань, елементарного аналізу результатів та активну взаємодію з однолітками.

Вони частіше обговорювали дії та робили спільні висновки, що свідчить про розвиток комунікативних навичок і підтверджує положення культурно-історичного підходу Виготського про соціально опосередковану пізнавальну діяльність. Разом з тим діти демонстрували поступове формування самостійності та здатності планувати послідовність дій, що відповідає діяльнісному підходу Леонтьєва та Ельконіна, а також принципам Монтесорі щодо активного, самостійного освоєння знань і навичок.

На основі отриманих результатів було сформульовано методичні рекомендації для педагогів: проводити діагностику пізнавальної активності в природних умовах, поєднуючи педагогічне спостереження, аналіз продуктів діяльності та ігрові діагностичні ситуації; систематично використовувати дидактичні ігри з активною взаємодією, варіативністю дій та можливістю експериментів; створювати емоційно сприятливе середовище, що підтримує ініціативу та самостійність дітей; поступово ускладнювати завдання відповідно до індивідуальних можливостей; інтегрувати сенсорні, практичні та дослідницькі ігри у повсякденну діяльність.

Висновки формувального етапу експерименту свідчать про високу ефективність цілеспрямованої педагогічної роботи з розвитку пізнавальної активності дітей раннього дошкільного віку в умовах предметно-ігрового

середовища ЗДО. Впровадження дидактичних ігор дозволило досягти позитивних змін у мотиваційній, діяльній та когнітивній сферах пізнавальної активності, сприяло розвитку самостійності та ініціативності, формуванню стійкого інтересу до пізнавальної діяльності та активізації емоційно-позитивного ставлення до дослідницької діяльності.

Запропонований підхід забезпечує формування цілісної інтегрованої пізнавальної активності дітей раннього віку, гармонійне поєднання сенсорного, практичного та дослідницького досвіду у природному ігровому середовищі та є науково-методично обґрунтованою моделлю для використання в закладах дошкільної освіти.

Висновки до розділу 3

У розділі 3 проведено комплексне моделювання та експериментальну перевірку педагогічних умов розвитку пізнавальної активності дітей раннього віку засобами дидактичних ігор у закладі дошкільної освіти, що дозволило отримати системне уявлення про стан формування пізнавальної активності, оцінити ефективність запропонованих педагогічних впливів і сформувати науково-методичні рекомендації для практики роботи з дітьми раннього віку.

Реалізація дослідно-експериментальної роботи дала змогу поєднати теоретичні засади розвитку пізнавальної активності, критерії та показники її оцінки з практичними методами діагностики та системою дидактичних ігор, що забезпечує комплексний підхід до стимулювання пізнавальної діяльності дітей раннього дошкільного віку.

На констатувальному етапі експерименту було встановлено, що більшість дітей раннього віку демонструють нестійкий інтерес до пізнавальної діяльності, низьку ініціативність у взаємодії з предметним середовищем, обмежену самостійність у виборі способів дії та недостатню активність у виконанні завдань.

Спостерігалася потреба дітей у постійній підтримці з боку дорослого, що проявлялося у зверненнях за допомогою, слабкому прояві допитливості та

обмеженому використанні елементарних прийомів експериментування, порівняння та групування предметів.

Ці дані підтвердили необхідність розроблення спеціально організованої програми розвитку пізнавальної активності, що враховує вікові та індивідуальні особливості дітей, їхні потреби та особливості сенсорного, емоційного та когнітивного розвитку.

На формувальному етапі експерименту була впроваджена комплексна програма розвитку пізнавальної активності дітей раннього віку засобами дидактичних ігор. Програма передбачала організацію діяльності за трьома взаємопов'язаними блоками: сенсорний розвиток та формування первинних уявлень про властивості предметів; розвиток предметно-практичної діяльності та активних способів взаємодії з предметами; стимулювання пізнавально-дослідницької активності та формування перших дослідницьких дій.

Кожен блок включав систему дидактичних ігор, інтегрованих у різні види діяльності дітей: індивідуальні заняття, підгрупові ігрові ситуації, самостійну діяльність у розвивальних осередках та режимні моменти. Принципи діяльності, доступності, варіативності, повторюваності та емоційної насиченості реалізовувалися через індивідуальний підхід, мінімальне втручання дорослого та створення ситуації успіху для кожної дитини.

Результати повторної діагностики засвідчили значну позитивну динаміку розвитку пізнавальної активності дітей раннього дошкільного віку. Діти стали більш зацікавленими у дослідженні нового, активніше включалися в пізнавальні та ігрові ситуації, проявляли ініціативу у виборі способів дії та самостійно знаходили рішення для досягнення результату.

Підвищився рівень концентрації уваги, тривалість зосередженості на завданні та здатність доводити розпочаті дії до завершення. Діти активніше використовували прийоми проб і помилок, порівнювали та групували предмети за властивостями, експериментували з різними способами взаємодії

з матеріалом, проявляли наполегливість та зацікавленість результатом власної діяльності.

За мотиваційним компонентом пізнавальної активності спостерігалось зростання емоційного залучення дітей у процес пізнання, підвищення позитивного ставлення до нових завдань та активізація допитливості. Діти частіше проявляли самостійність у виборі ігрових матеріалів, ініціативу у взаємодії з дорослими та однолітками, бажання повторювати дії, експериментувати та перевіряти свої гіпотези.

Впроваджені дидактичні ігри сприяли розвитку первинних умінь порівняння, сортування, класифікації, а також елементарних дослідницьких навичок, що заклало основу для подальшого розвитку логічного мислення, самостійності та активності дітей у пізнавальній діяльності.

Порівняльний аналіз рівнів сформованості пізнавальної активності засвідчив зменшення кількості дітей із низьким рівнем і збільшення частки дітей із середнім та високим рівнями розвитку.

Діти, які на констатувальному етапі проявляли пасивність, після реалізації програми стали активнішими, більш ініціативними та відкритими до взаємодії, що підтверджує ефективність систематичного використання дидактичних ігор у розвитку пізнавальної активності.

На основі результатів експериментальної роботи сформульовано методичні рекомендації для педагогів закладу дошкільної освіти: проводити діагностику пізнавальної активності в природних умовах, поєднувати педагогічне спостереження з ігровими діагностичними ситуаціями та аналізом продуктів діяльності; систематично використовувати дидактичні ігри для стимулювання активної взаємодії з предметами, експериментування та варіативності способів дії; створювати емоційно сприятливе середовище, підтримувати ініціативу та самостійність дітей; поступово ускладнювати завдання відповідно до індивідуальних можливостей дітей.

Таким чином, результати формувального експерименту підтвердили високий рівень ефективності запропонованої моделі розвитку пізнавальної активності дітей раннього віку засобами дидактичних ігор.

Експериментально доведено, що цілеспрямована педагогічна робота, яка поєднує систематичну діагностику, використання ігрових форм організації діяльності та врахування вікових і індивідуальних особливостей дітей, є ефективним засобом підвищення мотиваційного, діяльнісного та когнітивного компонентів пізнавальної активності.

Запропоновані педагогічні умови та методичні рекомендації можуть бути впроваджені вихователями закладів дошкільної освіти для оптимізації процесу розвитку пізнавальної активності дітей раннього дошкільного віку та формують науково-методичну основу для подальшого удосконалення освітніх програм і практики дошкільної педагогіки.

Методологічне значення результатів розділу 3 полягає в тому, що експериментально доведено ефективність комплексного підходу до розвитку пізнавальної активності дітей раннього віку засобами дидактичних ігор.

Проведена робота підтвердила, що поєднання систематичної діагностики, організованих ігрових ситуацій та цілеспрямованого педагогічного впливу забезпечує формування мотиваційного, діяльнісного та когнітивного компонентів пізнавальної активності.

Розроблена програма й комплекс дидактичних ігор продемонстрували високу педагогічну доцільність, дозволяють враховувати індивідуальні та вікові особливості дітей, створюють умови для активного, самостійного та дослідницького пізнання.

Крім того, експериментальна перевірка підтвердила можливість використання цих методів у природному предметно-ігровому середовищі ЗДО, що забезпечує органічне поєднання гри, навчання та розвитку.

Отримані результати мають не лише практичне, а й наукове значення: вони формують основу для подальшого вдосконалення педагогічних програм, методик діагностики пізнавальної активності та розробки системи

ігрових вправ, які стимулюють інтерес, ініціативу, самостійність та дослідницькі здібності дітей раннього дошкільного віку.

Таким чином, результати розділу 3 підтверджують ефективність моделі цілеспрямованого розвитку пізнавальної активності та можуть бути використані як методологічний орієнтир для вихователів, методистів і науковців у сфері дошкільної освіти.

ВИСНОВКИ

У кваліфікаційній роботі здійснено комплексне теоретико-експериментальне дослідження проблеми розвитку пізнавальної активності дітей раннього віку в умовах предметно-ігрового середовища закладу дошкільної освіти.

Теоретичний аналіз психолого-педагогічної літератури дозволив визначити сутність пізнавальної активності як інтегративної характеристики раннього дитячого розвитку, що включає мотиваційний компонент, діяльнісний аспект та когнітивні здібності, проявляється у зацікавленості навколишнім світом, прагненні до дослідження, ініціативності, самостійності та активній взаємодії з предметним середовищем.

Встановлено, що розвиток пізнавальної активності у ранньому віці тісно пов'язаний із провідною роллю предметно-практичної та ігрової діяльності, сенсорного досвіду та педагогічного супроводу з боку дорослого, а предметно-ігрове середовище закладу дошкільної освіти є ключовим фактором її стимулювання за умови відповідності віковим можливостям дітей, варіативності, доступності та емоційної привабливості.

У розділі 2 обґрунтовано критерії та показники розвитку пізнавальної активності дітей раннього віку, які охоплюють мотиваційний, пізнавально-діяльнісний та когнітивний аспекти. Для кожного критерію визначено показники, що дозволяють комплексно оцінити рівень сформованості пізнавальної активності та простежити динаміку її розвитку.

Встановлено методологічну цінність критеріїв та показників як науково обґрунтованого інструментарію для педагогів та дослідників, що забезпечує об'єктивну діагностику, виділення зон найближчого розвитку та планування ефективних педагогічних впливів.

Проведено аналіз та відібрано методики діагностики, що враховують вікові особливості дітей раннього віку, такі як обмежені мовленнєві можливості, переважання наочно-дійового мислення та швидка

втомлюваність, і забезпечують комплексну оцінку проявів пізнавальної активності через спостереження, ігрові діагностичні завдання, аналіз предметної діяльності та бесіди з батьками й педагогами.

Особливу увагу приділено розробці комплексу дидактичних ігор, спрямованих на стимулювання сенсорного сприймання, предметно-практичних дій, елементарного мислення, дослідницької активності, допитливості, ініціативності та самостійності дітей.

Ігрові завдання враховують принципи доступності, варіативності, поступовості та інтеграції з іншими видами діяльності, що забезпечує ефективну педагогічну взаємодію та позитивне емоційне залучення дітей у пізнавальну діяльність.

Розроблений комплекс довів методичну доцільність як засіб системного розвитку пізнавальної активності та підвищення мотиваційного потенціалу дітей раннього віку.

Експериментальна частина дослідження включала констатувальний та формувальний етапи. На констатувальному етапі було встановлено, що більшість дітей раннього віку характеризуються нестійким інтересом до пізнавальної діяльності, обмеженою самостійністю та недостатньою ініціативністю, що підтвердило актуальність цілеспрямованої педагогічної роботи.

Формувальний етап передбачав впровадження спеціально розробленої програми розвитку пізнавальної активності засобами дидактичних ігор у закладі дошкільної освіти.

Програма реалізовувалася у трьох взаємопов'язаних блоках: сенсорний розвиток та формування первинних уявлень про властивості предметів, розвиток предметно-практичної діяльності та активних способів дії, організація пізнавально-дослідницьких ігор для стимулювання допитливості та експериментальної активності.

Результати повторної діагностики засвідчили позитивну динаміку у розвитку пізнавальної активності дітей: збільшення тривалості зосередження

на завданні, підвищення самостійності та ініціативності, удосконалення елементарних пізнавальних дій (порівняння, сортування, групування, експериментування), формування стійкого інтересу до пізнання та позитивного емоційного ставлення до ігрово-пізнавальних ситуацій.

Порівняльний аналіз засвідчив зменшення частки дітей із низьким рівнем пізнавальної активності та збільшення частки дітей із середнім і високим рівнями сформованості.

Дані експерименту підтвердили ефективність цілеспрямованої організації предметно-ігрового середовища та систематичного використання дидактичних ігор як основного засобу стимулювання пізнавальної активності у ранньому дошкільному віці.

На основі результатів дослідження сформульовано методичні рекомендації для педагогів закладу дошкільної освіти щодо комплексної діагностики пізнавальної активності, організації дидактичних ігор та створення сприятливого предметно-ігрового середовища, що враховує індивідуальні особливості дітей та забезпечує ефективне формування пізнавальних умінь, навичок самостійності, дослідницької активності та позитивного емоційного досвіду пізнання.

Таким чином, проведене дослідження підтвердило гіпотезу про доцільність та ефективність цілеспрямованої педагогічної роботи з розвитку пізнавальної активності дітей раннього віку засобами дидактичних ігор у предметно-ігровому середовищі закладу дошкільної освіти.

Отримані результати створюють науково-методологічну базу для подальшого вдосконалення змісту й форм організації пізнавальної діяльності, розширення дидактичних комплексів та розробки нових педагогічних стратегій, спрямованих на комплексний розвиток когнітивних, мотиваційних та діяльнісних компонентів пізнавальної активності дітей раннього дошкільного віку.

Проведене дослідження відкриває перспективи подальших наукових розвідок у сфері інтегрованого розвитку дітей раннього віку, впровадження

інноваційних методик, ігрових технологій та предметно-ігрових середовищ як ключового засобу активізації пізнавальної діяльності в закладах дошкільної освіти.

Методологічне значення проведеного дослідження полягає у системному обґрунтуванні та практичній апробації педагогічних підходів до розвитку пізнавальної активності дітей раннього віку в умовах предметно-ігрового середовища закладу дошкільної освіти. У роботі комплексно поєднано критерії та показники розвитку пізнавальної активності, адаптовані методики діагностики та систему дидактичних ігор як інструменти цілеспрямованого педагогічного впливу.

Розроблені підходи дозволяють оцінювати пізнавальну активність дітей на основі взаємопов'язаних мотиваційних, діяльнісних та когнітивних компонентів, що забезпечує комплексність та об'єктивність діагностики, а також дає можливість відстежувати динаміку розвитку дитини у природних для неї умовах.

Методологічна цінність роботи полягає також у формуванні науково обґрунтованих принципів організації предметно-ігрового середовища та дидактичних ігор: доступності, варіативності, поступовості, інтеграції з іншими видами діяльності та емоційної насиченості педагогічного впливу.

Ці принципи можуть бути використані педагогами для створення умов, що стимулюють дослідницьку активність, самостійність, ініціативність і позитивне ставлення дітей до пізнання.

Результати експериментальної перевірки підтвердили, що поєднання систематичної діагностики та цілеспрямованого використання дидактичних ігор забезпечує ефективність розвитку пізнавальної активності дітей раннього дошкільного віку, що відкриває перспективи для подальшого вдосконалення методичних моделей, розробки нових педагогічних програм і технологій навчання та розвитку дітей у закладах дошкільної освіти.

Реалізація запропонованих методичних положень сприяє не лише розвитку сенсорного та практичного досвіду, мислення, уваги та пам'яті, а й

формуванню уявлень про причинно-наслідкові зв'язки, здатності до узагальнення та систематизації інформації, розвитку логічного та творчого мислення. Крім того, ці положення створюють основу для практичного впровадження інноваційних підходів у дошкільних закладах, дозволяють педагогам планувати цілеспрямовану роботу, організовувати ефективні дидактичні ігри та дослідницькі завдання, стимулювати активність і самостійність дітей, а також формувати позитивне ставлення до процесу пізнання та навчання.

Таким чином, науково-методичний потенціал отриманих результатів полягає у їхній здатності одночасно поєднувати теоретичну основу, практичну реалізацію та можливість масштабування на інші заклади дошкільної освіти, що робить їх значущим внеском у розвиток ранньої когнітивної освіти та сучасної педагогічної практики.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Апанасенко Т. В. Предметно-ігрове середовище як умова розвитку дитини раннього віку // Педагогічні науки. - 2020. - № 87. - С. 120-124.
2. Артемова Л. В. Дошкільна педагогіка: теорія і практика. - К.: Академвидав, 2019. - 312 с.
3. Базовий компонент дошкільної освіти (нова редакція): наказ МОН України № 255 від 12.01.2021
4. Баранова І. Пізнавальні ігри для дітей раннього віку: практичний посібник. - Харків: Основа, 2021. - 96 с.
5. Белкіна Г. В. Пізнавальна активність дітей у дошкільному віці // Дошкільне виховання. - 2019. - № 6. - С. 8-11.
6. Богущ А. М. Педагогіка раннього дитинства: навчальний посібник. - К.: Слово, 2020. - 208 с.
7. Бондаренко О. С. Формування пізнавальної активності у дітей раннього віку: методичні підходи. - К.: Ліра-К, 2021. - 112 с.
8. Венгер Л. А. Психологія пізнавального розвитку дитини. - М.: Педагогіка, 2009. - 256 с.
9. Виготський Л. С. Мислення і мовлення. - К.: Перун, 2018. - 320 с.
10. Возна Л. В. Організація предметно-ігрового середовища в ЗДО відповідно до Базового компонента дошкільної освіти // Практика управління дошкільним закладом. - 2020. - № 2. - С. 33-36.
11. Голуб І. А. Пізнавальний розвиток у контексті сучасних програм дошкільної освіти // Дошкільна освіта. - 2021. - № 4. - С. 7-12.
12. Давидов В. В. Проблеми розвивального навчання. - М.: Педагогіка, 2011. - 240 с.
13. Демченко Н. І. Ігрова діяльність як засіб когнітивного розвитку малюка // Дошкільна педагогіка. - 2021. - № 2. - С. 23-27.
14. Дуброва Т. М. Роль педагога у створенні предметно-ігрового середовища для пізнавального розвитку дітей // Інноваційна педагогіка. - 2021. - № 35. - С. 66-70.

15. Дуткевич Т. В. Дитяча психологія раннього та дошкільного віку. - К.: Центр учбової літератури, 2020. - 192 с.
16. Єфименко І. М. Середовище, що розвиває: стратегія створення у ЗДО // Практика управління дошкільним закладом. - 2022. - № 5. - С. 14-18.
17. Запорожченко С. А. Предметно-ігрове середовище як чинник розвитку пізнавальної активності дітей // Рідна школа. - 2020. - № 11-12. - С. 25-29.
18. Зварич Г. А. Педагогічна підтримка пізнавальної активності дітей раннього віку // Педагогічна освіта: теорія і практика. - 2021. - Вип. 30(2). - С. 92-96.
19. Іванова Л. І. Методика розвитку пізнавального інтересу у дітей раннього віку. - Тернопіль: Мандрівець, 2020. - 104 с.
20. Ільченко О. П. Розвиток пізнавальних інтересів у дітей дошкільного віку. - К.: Генеза, 2019. – 136 с.
21. Кириченко Н. П. Предметно-ігрове середовище: сучасні підходи до організації в ЗДО // Інноваційна освіта. - 2021. - № 6. - С. 58-61.
22. Коваленко Т. С. Використання предметів-замінників у розвивальному середовищі // Вихователь-методист дошкільного закладу. - 2020. - № 10. - С. 36-38.
23. Кондратюк Л. Є. Стимулювання пізнавальної активності у дітей раннього віку через дидактичні ігри // Теорія та методика виховання. - 2020. - № 3. - С. 51-55.
24. Кононко О. Л. Ранній вік: розвиток, виховання, навчання. – К.: Університет «Україна», 2020. -160 с.
25. Крутій К. Л. Освітнє середовище дошкільного закладу: методичні засади створення. - Миколаїв: Іліон, 2019. -152 с.
26. Крутій, К. Л. Формування пізнавальної активності дітей дошкільного віку. - Запоріжжя: Прем'єр, 2010.
27. Крутій К. Л., Фунтікова О. О. Освітній простір закладу дошкільної освіти: теорія і практика. - Миколаїв: Іліон, 2021. - 184 с.

28. Кузьменко О. М. Сенсорний розвиток як база пізнавальної активності дітей раннього віку // Освіта та розвиток обдарованої особистості. - 2021. - № 3. - С. 70-73.
29. Лисенко О. М. Психолого-педагогічні засади розвитку пізнавальної сфери дітей раннього віку // Молодь і ринок. - 2021. - № 2. - С. 56–60.
30. Литвиненко С. М. Гра як засіб пізнавального розвитку дітей дошкільного віку // Дошкільне виховання. - 2019. - № 9. - С. 18-21.
31. Лоханська С. Пізнавальна активність як складова раннього розвитку дитини // Дошкільна освіта. - 2022. - № 3. - С. 11-14.
32. Максименко С. Д. Загальна психологія. - К.: Центр учбової літератури, 2020. - 272 с.
33. Мухіна В. С. Вікова психологія: феноменологія розвитку, дитинство. - М.: Академія, 2018. - 456 с.
34. Максименко С. Д. Психологія розвитку особистості: навчальний посібник. - К.: КММ, 2021. - 304 с.
35. Павленко І. М. Психологічні аспекти розвитку пізнавальної активності у дітей раннього віку // Вісник психології і педагогіки. - 2021. - Вип. 61. - С. 37-42.
36. Петренко В. В. Методичні засади організації предметно-ігрового середовища в ЗДО // Наукові записки. Серія: Педагогіка. - 2021. - № 146. - С. 78–82.
37. Піроженко Л. О. Освітнє середовище дошкільного навчального закладу: сучасні підходи до проєктування // Дошкільна освіта. - 2021. - № 1. - С. 5-10.
38. Под'яков, М. І. Психологія пізнавальної діяльності дітей. - Київ: Вища школа, 2006.
39. Поніманська Т. І. Дошкільна педагогіка: навчальний посібник. - К.: Академвидав, 2019. - 448 с.
40. Рейпольська О. В. Пізнавальна активність дітей: зміст та шляхи розвитку в умовах ЗДО // Психолого-педагогічні проблеми сучасної освіти. - 2020. - № 4. - С. 89-93.
41. Савченко С. О. Методика розвитку пізнавальної активності дітей дошкільного віку. - К.: Педагогічна думка, 2021. - 128 с.

42. Савченко О. Я. Компетентнісний підхід у дошкільній освіті. - К.: Педагогічна думка, 2020. - 120 с.
43. Сисоєва С. О. Педагогічні технології розвитку особистості. - К.: Університет «Україна», 2018. - 256 с.
44. Скуратівська Л. В. Теоретико-методичні основи формування пізнавальної активності у дітей раннього віку. - К.: НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2020. - 148 с.
45. Суржанська, В. О. (2018). Критерії та показники розвитку пізнавальної активності дітей раннього віку. Дошкільна освіта, -2018. - №3, с. 45 - 49.
46. Сухомлинський В. О. Серце віддаю дітям. - К.: Радянська школа, 2017. - 384 с.
47. Фурман Ю. І. Розвивальне предметно-ігрове середовище: вимоги, підходи, проектування // Освіта та розвиток обдарованої особистості. - 2022. - № 2(89). - С. 44-47.
48. Хрестоматія з дошкільної педагогіки / за ред. А. М. Богуш. - К.: Видавничий дім «Слово», 2021. - 512 с.
49. Черниш Н. А. Створення освітнього простору для дітей раннього віку в умовах ЗДО // Педагогічні науки. - 2021. - № 94. - С. 49-53.
50. Шевчук А. С. Організація ігрової діяльності дітей раннього віку в ЗДО. - К.: Літера ЛТД, 2022. - 144 с.

ДОДАТКИ

ДОДАТОК «А»

Фото предметно-ігрового середовища в ЗДО (група раннього віку)

ДОДАТОК «Б»

АНКЕТА ДЛЯ ПЕДАГОГІВ ЗДО

Шановні колеги!

Просимо Вас дати відповіді на запитання анкети, яка має на меті вивчити Вашу думку щодо організації предметно-ігрового середовища в групі раннього віку.

1. Стаж роботи у ЗДО:

- до 3 років
- 3–10 років
- понад 10 років

2. Чи вважаєте Ви, що предметно-ігрове середовище впливає на пізнавальну активність дітей?

- Так
- Частково
- Ні

3. Які елементи предметно-ігрового середовища найбільше сприяють розвитку пізнавальної активності дітей раннього віку (оберіть декілька варіантів):

- Сенсорні зони
- Конструктори
- Дидактичні ігри
- Природні матеріали
- Куточки експериментування
- Книги / картки / наочність

4. Чи беруть діти активну участь у зміні, доповненні ігрового середовища?

- Так, постійно
- Іноді
- Ні

5. Як часто Ви оновлюєте/варіюєте матеріали в ігровому середовищі?

- Щотижня
- Раз на місяць
- За потреби

6. З якими труднощами Ви стикаєтесь при організації предметно-ігрового середовища?

(вказіть, будь ласка, коротко у вільній формі)

.....

.....

7. Ваші побажання чи пропозиції щодо вдосконалення ігрового простору:

.....

.....

ДОДАТОК «Г»

Витяг з Базового компонента дошкільної освіти (2021)

Розділ: Освітня лінія «Дитина у сенсорно-пізнавальному просторі».

Освітня лінія «Дитина у сенсорно-пізнавальному просторі» з Базового компонента дошкільної освіти (2021) спрямована на розвиток пізнавальної активності та навичок дослідження у дошкільників. Вона охоплює різноманітні сфери, як-от: природничий та соціальний світ, математичні поняття, та сенсорний досвід.

Детальніше про освітню лінію:

1. Мета: розвиток пізнавальної активності, сенсорного досвіду, математичних навичок та формування уявлень про навколишній світ.

2. Зміст:

- Природничий світ: ознайомлення з природничими явищами, екологією, світом рослин та тварин;

- Соціальний світ: формування уявлень про сім'ю, спілкування, правила поведінки та соціальні ролі;

- Математичні поняття: розвиток уявлень про кількість, розмір, форму, простір та час;

- Сенсорний досвід: дослідження предметів різної форми, текстури, кольору, смаку, запаху та звуку.

3. Методи:

- Діяльнісний та ігровий підхід: залучення дітей до активної діяльності та ігор, що сприяють пізнанню;

- Наочний та практичний: використання предметів, матеріалів та візуальних засобів для кращого розуміння;

- Диференційований: надання можливостей для розвитку індивідуальних інтересів та здібностей дітей.

4. Очікувані результати:

- діти вміють досліджувати та пізнавати навколишній світ;

- діти знають основні математичні поняття та вміють їх застосовувати;
- діти розвивають сенсорний досвід та вміють спостерігати та описувати предмети;
- діти проявляють пізнавальну активність та цікавість до навколишнього світу.

ДОДАТОК «Д»

Консультація для батьків «Перші кроки розвитку пізнавальної активності»

Дитині 2-3 роки. У цьому віці у малюка поступово формуємо цілий набір уявлень. Про людину і конкретно, про себе самого. Малюкові повинен знати своє ім'я та прізвище, хто він - хлопчик чи дівчинка. Про свою сім'ю дитині треба знати імена батьків, братів і сестер, бабусь і дідусів, а так само їх сімейний статус - хто ким доводиться йому («Коля мій братик») і ким доводяться члени сім'ї один одному («Мама і тато один одному чоловік і дружина, а бабуся Надя - татова мама»). Для дитини досягнути сімейний статус близьких не так просто: деколи, малюкові дуже важко зрозуміти, що бабуся Надя - мама тата і навіть ще дружина дідуса Петі. На це потрібен час і терпіння батьків. Іноді протягом усього дошкільного дитинства доводиться розбиратися, хто ким доводиться в сімейному лабіринті.

В уявленні про людину, малюк повинен знати фізичні особливості людини (у людини є голова, обличчя, руки, ноги, тулуб; на обличчі - очі, ніс, рот тощо). У кожній людині є ім'я, вік, кожен чоловік або жінка. Дитині треба пояснювати фізичний і емоційний стан людей, зокрема членів сім'ї: «Бабуся втомилася, вона працювала на дачі», «Сестричка відпочила, вона поспала», «Марійка весела», «Микола сумний». Згодом дитині ці знання допоможуть краще розуміти людей і легше контактувати з ними.

Також у дитини формуються знання про професії людей різної діяльності, явища природи. Спочатку найпростіші знання, які потім удосконалюються протягом усього дитинства.

Для розвитку пізнавальної активності дитини 2-3 років величезне значення має розвиток сприйняття знакової функції мислення і осмислена предметна діяльність. У цей період активні органи сприйняття - зір, слух, нюх, дотик, смакові відчуття, які допомагають пізнавати світ малюкові. У цьому віці дитину треба познайомити з основними кольорами (червоний, жовтий, синій, зелений), формами (куля, куб, квадрат, трикутник), розмірами (довгий -

короткий, широкий - вузький, високо - низько), а також розвивати тактильні відчуття (м'який - твердий, гладкий - шорсткий). Розвитку сприйняття прекрасно сприяють рухова активність і предметна діяльність дитини.

Під час руху, занять на спортивних дитячих майданчиках, спортивних рухливих ігор, занять фізкультурою дитина стикається з багатьма предметами і отримує масу вражень про їх колір, форму, розміри, вагу (важкий - легкий), отримує тактильні відчуття. Різні за кольором і розміром м'ячі, гімнастичні палиці, різні за кольором, розміром і формою деталі для рухливих ігор, наприклад, «городки» все це прекрасні навчальні посібники. Граючи з дитиною в прості ігри, батьки можуть закріплювати його уявлення про колір, форму, розміри. Приклади таких ігор можна знайти в літературі і Інтернеті. Так само в процесі рухливих ігор дитина розвиває орієнтацію в просторі.

ДОДАТОК «Е»

Діагностичні методики визначення рівня пізнавальної активності дітей раннього віку

У процесі дослідження було використано комплекс діагностичних методик, спрямованих на виявлення рівня сформованості пізнавальної активності дітей раннього віку. Добір методик ґрунтувався на вікових особливостях дітей 2–3 років та відповідав можливостям їхнього сенсорного, емоційно-вольового та інтелектуального розвитку.

1. Методика “Дослідницькі дії з предметами”

Мета: визначити варіативність предметних дій, стійкість інтересу, ініціативність та здатність до експериментування.

Матеріали: сенсорні та побутові предмети (баночки, коробочки, кришечки, м'ячики, кубики, контейнери, дрібні іграшки).

Процедура проведення:

Дитині пропонують набір нових для неї предметів без чіткої інструкції. Педагог спостерігає за діями дитини протягом 3–5 хвилин, фіксуючи кількість проб, зміну способів дій, здатність утримувати інтерес.

Що оцінюється:

- тривалість зацікавленості;
- різноманітність дій із предметами;
- спроби самостійного розв'язання практичних ситуацій;
- емоційний фон та ініціативність.

2. Методика “Предметні проблемні ситуації”

Мета: вивчити здатність дитини знаходити прості рішення, встановлювати причинно-наслідкові зв'язки, застосовувати практичний досвід.

Процедура:

Дитині пропонується виконати нескладні завдання:

- дістати іграшку, що захована;
- знайти джерело звуку;
- вибрати предмет, необхідний для виконання задачі;

- розрізнити “зайвий” об’єкт.

Фіксуються:

- правильність вибору;
- кількість спроб;
- реакція на труднощі;
- необхідність допомоги дорослого.

3. Методика “Вибір за зразком”

Мета: виявити рівень сформованості зорового сприймання, уміння виділяти ознаки (колір, форма, величина), здатність діяти за зразком.

Матеріали: картки або предмети різного кольору, форми, розміру.

Процедура:

Дитині показують картку-зразок і пропонують знайти аналогічну серед 3–4 варіантів.

Оцінюється:

- точність та швидкість вибору;
- здатність утримувати завдання в полі уваги;
- потреба у словесній чи жестовій підтримці дорослого.

4. Метод “Ігрове спостереження”

Мета: вивчити прояви пізнавального інтересу в природних умовах, що дозволяє отримати максимально достовірні результати.

Процедура:

Педагог спостерігає за дитиною під час вільної гри, фіксуючи:

- ініціативність у виборі дій;
- реакцію на нові іграшки та матеріали;
- тривалість концентрації;
- уміння виконувати задум;
- емоційні реакції на успіх та труднощі.

5. Шкала оцінювання рівня пізнавальної активності

Критерій	Високий рівень (3 бали)	Середній рівень (2 бали)	Низький рівень (1 бал)
Пізнавальний інтерес	Активно зацікавлена, ініціює дії	Інтерес нестійкий	Пасивна, без ініціативи
Дослідницька активність	Варіативні самостійні проби	Частково варіативні дії	Одноманітні дії
Мисленнєві операції	Встановлює зв'язки	Частково встановлює	Не визначає зв'язків
Самостійність	Діє без допомоги	Часткова самостійність	Потребує постійної допомоги
Емоційно-вольова активність	Позитивні емоції, наполегливість	Нестійкість	Відсутність зосередженості

Рівні:

13-15 балів - високий рівень

9-12 балів - середній рівень

5-8 балів - низький рівень

ДОДАТОК «Ж»

Конспекти інтегрованих занять для дітей раннього віку (2–3 роки)

Тема: «Досліджуємо воду»

Мета: - формувати елементарні уявлення про властивості води;

- розвивати дослідницьку активність, допитливість, уміння спостерігати;
- збагачувати сенсорний досвід дітей;
- виховувати позитивні емоції від пізнання нового.

Матеріали: прозорі ємності з водою, ложки, стаканчики, піпетки, кольорова вода, кульки, камінці, іграшки, губки, серветки.

Хід заняття

1. Організаційний момент

Вихователь вітається з дітьми, пропонує сісти півколом:

- *«Сьогодні до нас завітала чарівна Водичка. Вона хоче пограти і показати свої секрети!»*

Діти підходять до столу з матеріалами.

2. Дослідження властивостей води

Дослід 1: “Прозора чи не прозора?”

Вихователь показує посудину з водою:

- *«Подивіться - чи видно мою руку через воду?»*

Діти роблять висновок: вода прозора.

Дослід 2: “Плаває - тоне”

Діти по черзі кидають у воду камінчик, кульку, іграшку.

Педагог ставить запитання:

- *«Що сталося з кулькою? А з камінчиком?»*

Фіксується реакція та здогадки.

Дослід 3: “Колір води”

Вихователь додає піпеткою фарбу.

- *«Що змінилося? Якого кольору стала водичка?»*

Діти називають кольори.

3. Ігрова діяльність “Водичка-хлюпичка”

Діти переливають воду ложками і стаканчиками, вичавлюють губки, торкаються води пальчиками.

Мета - отримання сенсорних відчуттів, розвиток дрібної моторики.

4. Підсумок

- *«Що ми дізналися про водичку? Яка вона?»*

Діти відповідають разом з вихователем: *прозора, холодна/тепла, може бути кольоровою.*

5. Оцінка та емоційне завершення

Педагог хвалить дітей, пропонує поплескати “краплинками” (легкі рухи пальців).

Тема: «Властивості піску»

Мета: - формувати уявлення про пісок та його властивості (сипучість, сухий - мокрий);

- стимулювати експериментальну діяльність;
- розвивати сенсорне сприймання, дрібну моторику;
- викликати позитивний емоційний стан.

Матеріали: контейнери з сухим і мокрим піском, формочки, лопатки, маленькі машинки, ситечко, пензлик, стаканчики.

Хід заняття

1. Організаційний момент

Вихователь:

- *«До нас прийшов Піщаний Зайчик і приніс скриньку з піском. Хочете подивитися, що в ній?»*

Діти підходять до столу.

2. Дослідження піску

Дослід 1: “Сухий пісок”

Діти перебирають сухий пісок пальчиками, пропускають через ситечко.

Педагог:

- *«Подивіться, як він сиплеться!»*

Фіксується інтерес, ініціативність.

Дослід 2: “Мокрий пісок”

Педагог додає воду.

Діти відчують різницю: мокрий пісок тримає форму.

- *«Сухий пісок розсипається, а мокрий - ліпиться!»*

Діти роблять “пасочки”.

3. Ігрова частина

- будівництво “доріжок” для машинок;

- створення відбитків формочок;

- пошук маленьких “скарбів” (іграшок), захованих у піску.

4. Узагальнення

Вихователь пропонує дітям сказати, який пісок їм сподобався більше і чому.

Діти висловлюються у довільній формі.

5. Завершення заняття

- *«Сьогодні ми стали справжніми маленькими дослідниками!»*

Спільний жест “молодці” (долоньки вперед).